

kischen Mythe von Orpheus und Euridike in Beziehung gebracht — allerdings nicht im Sinne von Sagenwanderung, sondern von naturmythologischem Ursprung. F. X. Kuhač (Bd. IV, Nr. 1489) suchte das Vorbild in einem legendären Lied von König David, von dem er in Nr. 1490 eine mährische und eine lausitzserbische Variante abdruckte. Kuzelj, der auch die slovenischen Varianten vom »deveti kralj« (neunten König), bzw. »deveti mož« (Mann) kannte (SNP I, Nr. 65—66), wies Rutars naturmythologische Erklärung, aber auch den Zusammenhang mit der Orpheusmythe zurück, und fand im »deveti kralj« eine Bestätigung von Kuhačs Ansicht: »deveti kralj« wäre aus »David kralj« entstanden.

Das trifft nicht zu. König David ist in der slow. Volksdichtung zu bekannt, als daß seine Entstellung zu »deveti kralj« (König eines fernen fernen Landes) möglich wäre. Ganz sinnvoll ist dagegen die Substitution des fremden Orpheus mit dem wohlbekanntem »deveti kralj«, der dann als Sänger frommer Lieder leicht von David abgelöst werden konnte. Da ist dann der Ansatz für die Legende von St. Peters Mutter — wo St. Peter kein Geiger mehr ist.

Trikralsjevske igre in kolede na Slovenskem

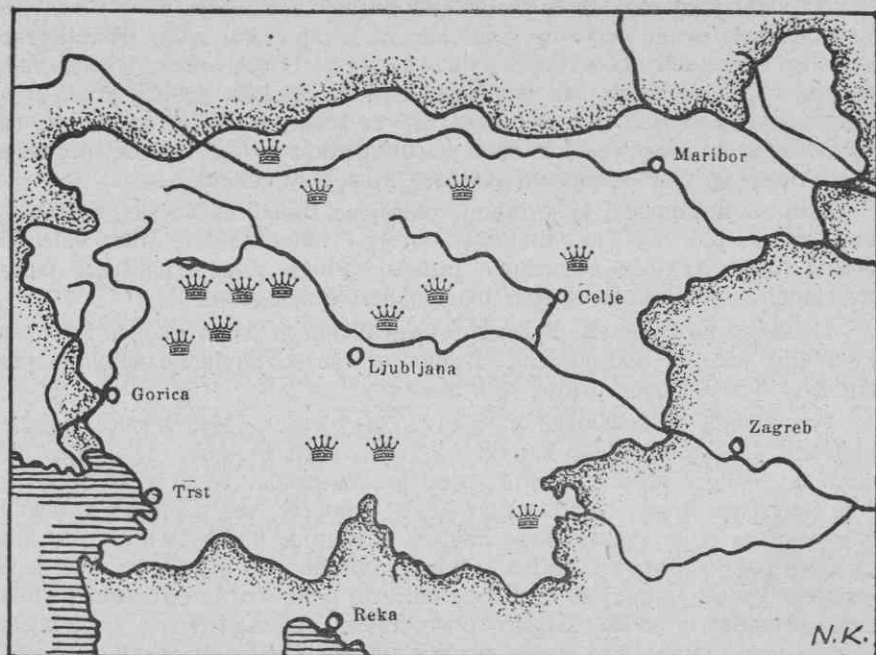
(Ob bohinjki koledi »Trjé král hódjo«)

Niko Kuret

Medtem ko je slovensko ljudsko pesništvo, zlasti epsko, predvsem po zaslugi Grafenauerjevih študij danes vsaj nekoliko obdelano, sta naša epika v prozi in zlasti še naša folklorna dramatika še dokaj malo znano ozemlje. V svojem pregledu za »Narodopisje Slovencev II«¹ se je omejil dr. Fr. Kotnik samo na verske igre našega ljudstva in še tu je moral — sledeč značaju celotnega dela — ostati bolj ali manj pri pregledni ugotovitvi večidel že znanih dejstev. Njegova kritična izdaja Drabosnjakovega »Izgubljenega sina«, ki je že dlje časa napovedana, pa kaže pravo pot, po kateri bomo polagoma prišli do kar moč prave podobe slovenske ljudske dramatike: priborili si jo bomo z monografičnimi obdelavami posameznih pojavov naše dramske folklore. Za zdaj je to sicer še zelo težavno, dostikrat celo nemogoče prizadevanje. Saj nam v naših knjižnicah ni dostopna najvažnejša literatura, posebno ne objave tekstov iz naše soseščine.

¹ Dr. France Kotnik: Verske ljudske igre. »Narodopisje Slovencev II«. Ljubljana 1946, Posebni odtisk. 103 sl.

Z doslej neznano trikraljevsko koledo iz Bohinja, ki sem bil nanjo po naključju opozorjen spomladi 1950,² se je število naših božično-trikraljevskih koled oz. iger povečalo na štiri. Primerjava sorodnih motivov iz vseh štirih me je napotila k natančnejšemu pregledu naših trikraljevskih kolednic v Štreklju. Dr. Fr. Kotnik je že svoje dni³ opozoril na dejstvo, ki ga je ponovil v svojem že nave-

Trikraljevske koleda in igre na slovenskem ozemlju. (Etnične meje po Ramovševi Dialektološki karti.)

denem pregledu v »Narodopisju Slovencev II«, da se namreč v naših božičnih pesmih marsikje hranijo ostanki porušeni iger. Z razborom motivov v naših štirih igrah oz. koledah se mi zdi to dejstvo vsaj v trikraljevskem snovnem krogu potrjeno. Tej svoji raziskavi vprav zaradi

² Na igro me je opozorila v šoli pri obravnavanju slovenskega ljudskega slovstva tedanja maturantka Marica Rantova, doma iz Bohinjske Bistrice. Po njenem posredovanju sem navezal stike z enim izmed kolednikov, upokojenim železničarjem Šmnom Žvanom, ki mi je igro zapisal in poslal. Vážna dopolnila mi je prispeval bistriški rojak prof. Cene Žnidar s pomočjo prof. Mavriča. Vsem dolgujem hvaležnost. — Dne 12. novembra 1950 sem na Bohinjski Bistrici osebno preveril vse zbrane podatke in jih še dopolnil.

³ Ocena 16. snopiča SNP. »Cas« XIX, 1924/25, 88–89. — Gl. tudi »Verske ljudske igre«, 103–105.

zgoraj omenjenega pomanjkanja tuje literature sicer ne morem dati širšega okvira in se moram zadovoljiti začasno samo z domačim gradivom.

Najprej naj spregovorim o bohinjski trikraljevski koledi, ki nam je bila doslej neznana.

I. »Trjé král hódjo« v Bohinju

Na večer pred praznikom svetih Treh kraljev, 5. januarja, so v Bohinju vse do minule druge svetovne vojne leto za letom igrali svojo trikraljevsko igro. Igrali so pravili, da »Trjé král hódjo«. Dolgo prej so spraševali, »če bodo kej král hódil«, »če nas bodo kej král obiskál«. Običaj je bil prav star. Kralji so hodili rod za rod, leto za letom in »bó že čudno bló, de b jòh kak lét na bló«. Sedaj še živih starih kolednikov (moj poročevalec šteje 64 let) očetje so se že spominjali »králov« iz svoje otroške dobe.

Skupino kolednikov, ki je hranila običaj na Bohinjski Bistrici, so tvorili sami starejši možje. Baltezarja je igral Janez Žnidar, Miho Valentin Mavrič, Gašperja Jože Mencinger, pismarja Šimen Žvan, Herodeža Janez Mencinger I, stražarja pa zdaj že umrli Janez Mencinger II.

Hodili so po Bohinjski Bistrici in njeni bližnji in daljni okolici. Prišli so do Srednje vasi in Stare Fužine. Dolgo prej že so jih ljudje vabili in jim naročali: »Pa še k nám pridte, še k nám!«

Pri obhodu so sodelovali igralci in pevci. Med igralce štejejo predvsem Tri kralje, glede katerih so veljali stari predpisi. Gašper je moral biti manjše postave in star; nosil je sivo brado. Miha je bil visok in je imel črno brado. Baltezar je bil zamorec, ves namazan s sajami in mastjo, da se je svetil; brade ni imel. Z njim je hodil fantiček kot nekakšen paž. Napravljeni so bili v bogata oblačila. Na glavah so imeli lepe pozlačene krone. Najprej so imeli bele halje do petá. Krajša ogrinjala so bila rdeča in modra in so bila na široko obrobljena z zlatimi našivi. V zadnjem času so imeli napravljene lasulje po gledališkem vzorcu. V rokah so nosili vsak pozlačeno žezlo ter lepe ponikljane ali medeninaste posode ali škatle in tudi majhno kadilnico. Podobno je bil napravljen Herod. Z njim je bil pismar. Ta je bil napravljen v duhovniški talar, nosil je duhovniški ovratnik in visok cilinder. Včasih sta bila kar dva pismarja. Herodu ob strani je bil vojak, njegova častna straža, s potegnjeno sabljo. Tem šestim ali sedmim je stopal na čelu fant, ki je nosil zvezdo. S koledniki je hodil še fantič, ki je nosil sliko jaslic ali majhne jaslice,⁴ in nekdo, ki je v vrečo pobiral darove.

Z nabranim denarjem so si koledniki opravo vsako leto izpopolnili in olepšali. Kostume in rekvizite so imeli spravljene v nekdanjem Prosvetnem domu na Bistrici. Med nemško okupacijo pa je vse izginilo.

⁴ Zdi se, da so služile svoje dni v ta namen zlasti »omarične« jaslice. — K. Adrian-L. Schmidt: Geistliches Volksschauspiel im Lande Salzburg. Salzburg-Leipzig 1936, objavlja (med str. 176 in 177) sliko takšnih jaslic z izrečnim podpisom: »Knochenkrippe aus Saalfelden, Muster einer Stellkrippe der Hirtensinger. (Podčrtal jaz.) Volkskunde-Museum Hellbrunn.«

Kolednikom so se vedno pridružili cerkveni pevci, sami moški, ki so prepevali stare in znane božične pesmi, pa tudi drugi fantje, radovedneži, da je bil spreved kar številen.

Na pot so krenili dan pred svetimi Tremi kralji o mraku. Kjer koli so se ustavili, je potekal obred enako.

V veži so pevci zapeli katero od znanih božičnih pesmi, v hiši pa se je vse pomaknilo k stenam ali za peč. Pri mizi pod bogkovim kotom je čakal pripravljen stol.

Prvi stopi v hišo Herod s svojim častnim stražnikom, ki ima sabljo in Herodu nosi veliko knjigo. Za njima prideta oba pismouka (včasih je bil tudi samo eden), vsak z veliko knjigo pod pazduho. Herod sede na stol k mizi, vojak se s sabljo v roki postavi poleg njega, za mizo na klop pa sedeta oba pismouka, položita vsak svojo knjigo na mizo in mirno čakata. Herod ošabno strmi predse.

V vratih se prikaže zvezda. Zvezdonosec stopi v hišo in obstane za vrati. Za njim pridejo Trije kralji. Pevci v veži zapoje trikralsjevsko pesem. Prva gresta oba »bela« kralja po vsej dolžini »hiše« in se obrneta. Za njima je krenil »črni« kralj. Sredi hiše se srečajo in molče priklonijo. Nato gredo vsak svojo pot, se spet obrnejo, se sredi hiše srečajo in spet poklonijo. Vsa hiša molče spremlja ta slovesni obhod. Ko se kralji tretjič srečajo in drug drugemu poklonijo, se skupaj obrnejo proti Herodu, stopijo predenj in se mu poklonijo. Gašper se oglasi in reče:

»Čé (Kje) je novoroženi král Júdoŋ? Vídlə smo negôvo zvézdo na Jútrovəm in pršlš smo ga mólt.«

Herod skoči ob teh besedah pokonci in zavpije:

»Káj? Novoroženi král Júdoŋ? Kaj ním jěst král Júdoŋ? Jěst ne poznám krála razen mēne ŋ Judéji!«

Razburjen pritisne pest na čelo, kakor bi premišljeval. Trije kralji čakajo. Naposled dvigne glavo in reče tiše:

»Sklicôŋ bom vélke duhoŋne in pismárje in preiskál bomò, kjé j kej zapisanga o novorožénəm králu.«

Herod se nato obrne k mizi in oba pismarja vstaneta. Vsi trije začno stojé hlastno iskati vsak po svoji knjigi. To listanje postaja groteskno. Noben den ničesar ne najde. Posebno Herod s čimdalje hujšo ihto išče in knjigo premetava. Nazadnje jo jezen zapre in z njo udari po mizi. Nato pa se obrne in reče kraljem z mehkim glasom:

»Jěst ne nájdem nikjér zapisano o novorožénəm détetu.«

Tedaj pa se oglasi pismar in z glasom skozi nos prebere iz svoje knjige:

»Po prerôku Malahíju je prerokván, de bo nôvi král Júdoŋ rôjen ŋ Bětlehem na Júdovəm.«

Herod osupne, dvigne glavo, nato pa se nagne k Trem kraljem in jim hinavsko reče:

»Pa nej bó tokó. Prou ste govoríl! Pojdíte in skrbnó pouprašújte potəm otrôku! Pôtlej pa mi prídte praut in še jěst ga bom šou častít in mólt.«

Trije kralji se mu poklonijo in se obrnejo. Herod sede.

Medtem je fant, ki je nosil jaslice, postavil jaslice na klop ali stol, domači pa so prižgali na vsaki strani svečo, ki so jo že prej pripravili. Trije kralji pridejo mimo, se pred jaslicami ustavijo in pokleknejo. Pevci v veži se oglašé ta čas z božično pesmijo. Ko končajo, opravijo Trije kralji obdarovanje deteta, vstanejo in z zvezdonoscem odidejo iz hiše.

Komaj pa so za durmi, skoči Herod pokonci in jezno zakliče:

»Tíle tréj kralj so me najbrž zapelál. Ne bó joh véč k mên nazaj. Hóčam pa uničt tgà otróka.« Nato nadaljuje naučeno in ne v narečju: »Zato se hočem razsrditi, vse fantiče in dekliče pomoriti, da bo tekla rdeča kri in fantičov in dekličov nč véč ni!«

Jezno zgrabi svoj meč in začne z njim štokati in dregati otroke, prav tako pa tudi dekliče, ki se konca prizora bojé in se zato skrijejo po kotih in za pečjo. Nato gre krič iz hiše na cesto, vojak in pismarja pa za njim.

Med obredom je pripravila gospodinja primeren dar (suho klobaso, štruklje, jabolka, orehe in podobno ali pa denar), ki ga zdaj spusti v pripravljeno vrečo. Koledni sprevod nadaljuje nato svojo pot k sosedni hiši.

II. Izvor in razvoj trikraljevske dramatike in kolednic

Preden preidem k pregledu in pretresu trikraljevske dramatike in trikraljevskih kolednic na Slovenskem, moram v glavnih orisih očrtati njih izvor in razvoj v evropskem kulturnem območju.⁵

1. Trikraljevska dramatika

Korenine trikraljevske dramatike segajo v srednjeveško božično liturgijo katoliške Cerkve. Dramatske kali v liturgičnih tekstih so se namreč po uvedbi božičnega praznika⁶ mogle razviti tudi zanj v preprosta dramatična obredja. Pobudo za to je dal pač velikonočni praznik. Že od 4. stol. dalje so namreč v Jeruzalemu pri vstajenjski procesiji uprizarjali prizor »srečanja treh Marij« pred Kristusovim grobom. Ta prizor so prenesli romarji na Zahod. Pesniški vložki z dialogičnimi mesti, kot jih je za liturgične tekste ustvarjal eden izmed največjih umetnikov srednjega veka, švicarsko-sanktgallenski menih Tutilo, in jih imenujemo trope, so omogočili v začetku 10. stol. tudi umetniški razvoj te nekomplcirane obredne dramatike.

⁵ Prim. o naslednjem Kuret: O nastanku in razvoju božičnih iger. »Cas« XXXIII, 1938/39, 175 sl. — Navedbo literature gl. »Cas« XXXII, 1937/38, 246.

⁶ Najstarejša Cerkev razen velike noči (pashe) ni obhajala spominskih dni iz Jezusovega življenja, slavila je zgolj »večno odrešenje« po Kristusu. Zato tudi ni praznovala praznika Kristusovega rojstva (Origenes mu še v 3. stol. ni bil naklonjen). Pobuda za praznovanje božiča je prišla od zunaj; od gnostikov in od poganskega Dionizovega praznika — 6. januarja po današnjem koledarju. Prvič se pojavi na ta dan krščanski praznik epifanije v Egiptu v 4. stol. Izpričano je, da je dovolil cesar Konstancij že pred 360 na rimskem dvoru praznovanje 25. decembra kot »praznika Kristusovega rojstva«. Tega leta je bila tudi sezidana v Rimu bazilika Kristusovega rojstva, od 9. stol. dalje imenovana Santa Maria Maggiore. — Prim. Meyer: Das Weihnachtsfest, seine Entstehung und Entwicklung. Tübingen 1913², 3 sl.

Bila je seveda še latinska in vseskozi péta. Spominja na oratorij ali »duhovno opero«.

Medtem ko se je za božič razvil prizor ob jaslih, postavljenih pred oltarjem (v 11. stol. najprej v Franciji, zatem v Nemčiji in Angliji), in so se ob njih vrstili — paralelno z velikonočnimi »Marijami« ob božjem grobu — trije pastirji s svojo poklonitvijo detetu, nato dvogovor z »babicama« (iz apokrifnih evangelijev), pozneje nastop Marije in Jožefa in konično zibanje deteta Jezusa (»agitatio cunarum«), se je razvil za praznik epifanije, 6. januarja, ki je bil še dolgo časa imenitnejši od božičnega, samostojen prizor s tremi »kralji«. Le-ti spočetka niso bili kralji, ampak »modri«, kakor jih sveto pismo še danes imenuje, ali magi. Zato se je tudi obred sam pogosto imenoval »ordo magorum«.

Domovina naših »magov« naj bi bila Arabija — Kaldeja — Perzija, od tod njihovo ime (μαγοι). O tem priča tudi njih noša na slikah iz starokrščanske dobe: frigijska čepica, prepašana tunika, plašč, hlače, čevlji. Kot »kralji« se pojavijo šele po 6. stol. V prvih sedmih krščanskih stoletjih jih nobenkrat ne upodabljaajo s kraljevskimi insignijami. Pozabiti ne smemo, da je imela oznaka »kralj« v starem veku posebno še na Vzhodu mnogo širši pomen — skoraj vsi odvisni satrapi so imeli pravico do kraljevskega naslova. S kraljevimi kronami so upodobili naše »modre« prvič v začetku 8. stol. (mozaični tlak stare vatikanske bazilike). Od 12. stol. dalje govore viri samo o »svetih Treh kraljih«. — Število naših magov ali kraljev je bilo namreč različno. Sirsko in drugo vzhodno izročilo jih našteva 12, na zahodu pa se je ustalilo število 3 (pač po darovih, naštetih pri Mt 2, 11: zlato, kadilo, mira). Toliko jih vidimo prvič na sliki v katakombi sv. Priscile iz 2. stol. — Uveljavila so se zanje imena »Melchior, Kaspar, Balthasar«, ki jih je uvedel Beda Venerabilis (674—735), angleški cerkveni učenik. Poprej so krožila drugačna imena (n. pr. Apellius, Amerius, Damascus ali Ator, Sator, Paratoras ali hebrejska Galgalat, Malgalat, Surithim?). — Poklonitev treh kraljev je bila — pač tudi pod vtisom liturgije — najljubši motiv starokrščanske umetnosti, zlasti na sarkofagih od 4. do 5. stol.⁸

⁷ Naša najstarejša zapisana ljudska pesem (Alasia da Sommaripa, 1607) pravi (SNP III, št. 4946, v. 17—18):

Potle so perfle craglie trije,
Gafpar, Melicor, Boltifar.

⁸ Prim. Detzel: Christliche Ikonographie I. Freiburg i. Br. 1894, 204 sl. — Künstele: Ikonographie der christlichen Kunst I. Freiburg i. Br. 1923, 354 sl. — Srednji vek je na svoj tipični način odkrival v treh kraljih različno simboliko in jim pripisoval določene funkcije in lastnosti. Melchior naj bi bil najstarejši, sivolas, Gašper mladenič 20 let, Boltežar pa mož. Takšni so simbolično predstavljali »tri starostne dobe človeka«. Predstavljali naj bi simbolično tudi pagane (pastirji so predstavljali judel): Gašper naj bi zastopal semite, Melchior jafetide, Boltežar hamite. Zato so upodabljali Melchiorja kot Evropca, Gašperja kot Aziata, Boltežarja pa kot Etiopca. Tudi darove so jim določili: Melchior je poklonil kot najstarejši Kristusu zlato, ker je kralj, najmlajši Gašper kadilo, ker je Bog, mož Baltazar pa miro, ker je človek...

Trikraljevski dramatični obred je postal izhodišče poznejših trikraljevskih iger in je potekal takole: Trije duhovni s kronami na glavi pridejo s treh različnih strani v cerkev in se v osrednji ladji srečajo. Drug drugemu pokažejo zvezdo, ki jo nekdo vleče na napeti vrvi pod stropom proti oltarju ali pa jo pevček nosi na drogu pred njimi,⁹ se poljubijo in gredo v slavnostni procesiji do jaslí, ki so postavljene na koru pri oltarju. Tu jih sprejmeta dva klerika v širokih haljah. Le-ta predstavljata babici, ki sta bili po apokrifnem izročilu navzoči pri Kristusovem rojstvu,¹⁰ izroče darove, se poklonijo detetu in spet odidejo. — Ves obred je potekal ob glasbi in petju docela pantomimično.

Tipičen primer takšnega obredja je besedilo iz Rouena (zapis iz 14. stol.).

Prav kmalu se je pridružil tej dramatski motiviki še motiv Heroda, ki je postal sčasoma hočeš nočeš središče trikraljevske igre. — Herod sedi v cerkvi kje ob strani. Trije kralji se oglase mimogrede pri njem. Daje jim navodila, toda angel jih pouči, da se morajo vrniti drugod. Herod potem razsrjen ukaže pokolj otročičev. — Z nastopom Heroda se pojavi že dramatski dialog.

Obredja tega tipa so ohranjena iz 11. stol. v zapisih iz Bilsena pri Limburgu, iz Compiègnea in — kar utegne biti za nas važno — iz Freisinga. Naslednje stoletje jih ima iz Strasbourga, Montpellierja in Neversa. Iz iste dobe (ok. 1100) je trikraljevsko obredje iz Zagreba.¹¹

⁹ Že v najbolj zgodnji dobi so imeli svetopisemsko zvezdo (po Mt 2, 2 in 9) za posebno nebeško prikazen, ki se je odlikovala s tolikšno svetlobo, da sta ob njej bledela sonce in luna (tako sv. Ignacij, sv. Klement, sv. Krizostom). Na starih spomenikih je upodobljena dokaj preprosto z 9 (pri sv. Priscili) ali s 6 žarki in podobno. Po poznejši legendi je bilo videti v zvezdi dečka (= Kristusa) s križem. Poslej so zvezdo oblikovali osmerokrako, ker naj bi predstavljala Kristusa, ki je prinesel osmero blagrov na svet. Gl. Detzel, n. d., 209. — Takšno predstavo zvezde vsebuje tudi že omenjena kolednica pri Alasiju da Sommaripi (v. 1—9):

Ta fuetla fueifda ta ie zasla
 Za ono ftran chierne gore;
 Ona nam fueti firoco,
 Siroco, inu viffoco.
 V fueifde ftoi Deite mladu
 V rokec derzi an eris slate
 V eris fo slatni postobi,
 Da ieta Deite prauí Bug...

Tako upodobljeno dobimo zvezdo n. pr. tudi na freski Kristusovega rojstva pri Sv. Primožu nad Kamnikom (začetek 16. stol.).

Tudi trikraljevsko obredje so ponekod imenovali po zvezdi: *Stella officium* (Rouen), *Versus ad stellam faciendam* (Nevers).

¹⁰ Gl. Hennecke: *Neutestamentliche Apokryphen*. Tübingen u. Leipzig 1904, 60 sl. — Babicama naj bi bilo ime Saloma in Zelamija. Prva je bila nejevna, druga je bila verna. Njuno zgodbo je popisala tudi znana srednjeveška pisateljica, nuna Hroswitha (gl. Beisel: *Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters*. Freiburg i. Br. 1909, 180).

¹¹ Fancev: *Liturgijsko obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi*. »Narodna starina«, knj. IV, Zagreb 1925, 1 sl. — Zagrebško obredje je nastalo po francoskih predlogah, ki jih je po benediktinski poti posredoval ogrski benediktinski samostan v Samogyvaru. Od onod je namreč prišel prvi zagrebški škof Duha, ki je bil prej benediktinec.

Spočetka je bilo trikralsjevsko obredje le predigra k maši. Ko pa se je vsebinsko in po obsegu razširilo, se je ločilo od nje. To se je zgodilo že v 11. stol.

Tedaj so se lahko združila vsa dramatična obredja iz božičnega kroga v večjo celoto, ki je mogla predvsem časovno v širino. Trikralsjevski prizor se je združil s pastirskim in sprejel še nekaj novih motivov (Rahelina tožba ob pokolju otročičev, beg v Egipt, igra prerokov ob Avguštinovi pridigi). Nekako s 13. stol. je nastal tip obsežne »božične igre«, ki je podajala vso motiviko božičnega prazničnega kroga. Kontakt s službo božjo je zgolj še notranji, na zunaj je prekinjen. Uprizarjanje obširne »božične igre« bi bilo namreč težko združljivo z že takó bogato liturgijo posameznih praznikov božičnega cikla. Zato se je prenesla na osmino epifanije — na 13. januar. Velika božična igra je poslej dramatični posnetek dogajanj, ki jih je bogoslužje slavilo v pravkar preteklih dneh. Prva taka velika igra v liturgičnem latinskem jeziku je benediktbeurska iz 13. stol.

Polagoma se — kakor ostala duhovna drama — tudi božična igra seli i z cerkve in jo jamejo uprizarjati p r e d njo. Jezik je kmalu mešan, naposled prevlada narodni jezik nad latinščino. Najstarejša docela ohranjena božična igra v narodnem jeziku (nemščini) je doma v Švici (St. Gallen, 14. stol.). Vsebina je že izredno bogata: nastop prerokov, Marijina zaroka, Marijino oznanjenje, Marijino obiskanje, angelova tolažba Jožefu, oznanjenje rojstva pastirjem, poklonitev pastirjev in treh kraljev, prizori s Herodom, Rahelina tožba, beg v Egipt, za konec pa angelov poziv Jožefu, naj se vrne, ker je Herod mrtev. Podobne igre zasledujemo še v provansalskem območju.¹²

Naš oris bi ne bil popoln, ko bi ne omenil še trikralsjevskih iger v Italiji, kjer so bile v Benečiji in Furlaniji zelo priljubljene. Viri poročajo o razkošnem prihodu treh kraljev, ki so ga organizirali dominikanci v Milanu 1336. Trije kralji so prijahali s številnim spremstvom na konjih, oblečeni so bili v dragocena oblačila, spremljala jih je godba in vodili so s sabo številne redke tuje živali. Sprevod je šel po vsem mestu. Posamezni prizori so se odigrali pri raznih cerkvah. Prav tako so imeli sijajno trikralsjevsko »kavalkado« v Parmi 1417. Da so imeli nekaj podobnega tudi v Ogleju

¹² Kakor je za nas zanimivo freisinško obredje iz 11. stol. (objavil ga je poleg Du Ménila tudi Karl Weinhold: *Weihnachtsspiele u. -Lieder aus Süddeutschland und Schlesien*, Grätz 1853 — delo je v Ljubljani nedostopno), tako nekoč ne bomo smeli mimo erlauske trikralsjevske igre (»Ludus trium magorum«) v zapisu iz 15. stol. (objavil jo je Karl Ferd. Kummer: *Erlauer Spiele. Sechs altdeutsche Mysterien*, Wien 1882, 11 sl. — delo ima ljubljanska NUK). — Rokopis erlauske igre je bil včasih v lasti Auerspergove knjižnice ter 1783 prodan na Dunaju erlauski školijski knjižnici v Gödöllöju. Kummerjeva tekstno-kritična analiza kaže, da je igra doma v območju Krških alp na Koroškem (okolica Gmünda). Njena vsebina se haje krije s freisinško »Adoratio magorum« in priča, da je bila še v tesni zvezi z liturgijo. V njej se vrste: vhod igralcev (dva angela, Marija in Jožef z detetom, Herodež z vojščaki, pastirji), oznanjenje Kristusovega rojstva pastirjem, sporočilo pastirjev Herodežu (!), prihod modrih k Herodežu, Herodež povprašuje pismarje, gostija pri Herodežu (!), poklonitev modrih pred detetom, vrnitev modrih, beg v Egipt, Herodež ukaže pokolj, pokolj in Rahelina tožba. — Uporabo tega teksta za zdaj odložim.

v drugi polovici 14. stol., priča ohranjeni spisek inventarja za trikraljevsko igro.

Razvoj v Italiji je šel čisto svoja pota in ni imel nič skupnega z razvojem v ostali Evropi, tudi ne v Srednji Evropi. Tod se je — kakor sem omenil — motivika božičnih iger širila. Zlasti prizori okrog Heroda so postajali vse bolj realistični. Hkrati z narodnim jezikom je vdiral vanje ljudski humor. Njegovi posredniki so bili vagantski študentje, goliardi. Tožbe nad cerkvenimi igrami so se pojavljale že sredi 12. stol., iz 1210 pa imamo že dekretal papeža Inocencija III. proti »ludi theatrales« v cerkvah. Trikraljevsko igro prepovedo končno 1522 v Rouenu.

Igre, ki so prerasle liturgični okvir Cerkve in se jim je morala le-ta zdaj odpovedati, so po znani zakonitosti poniknile v plast ljudstva. Polastila se jih je ljudska tvornost. Poslej so doživljale spremembe po ljudskem okusu in ljudskih potrebah, postale so ljudsko blago. Močno so se uveljavile zlasti v alpskih deželah. Kljubujejo viharjem ob zatonu srednjega veka in se — podobno kakor ostalo ljudsko pesništvo — razbohotijo vprav tedaj, ko so jim zunanje prilike najmanj prijazne. Mogočno jih dvigne in preoblikuje zanosni val baroka, dostikrat podležejo vplivu šolske drame. Resna nevarnost jim zagrozi šele z razsvetljenstvom. V Avstriji se je zagnalo vprav v trikraljevske igre. Tako piše »Codex austriacus« 1751: »Das auf dem Lande fast aller Orten aufgeführte Heiligen Dreykönig Spiel verboten.«¹³ Toda kakor se je zlasti v alpskih deželah marsikakšna starina kljub razsvetljenskem preganjanju krepko ohranila, tako se je zgodilo tudi s trikraljevskimi igrami. Zivele so svoje staro življenje več ali manj prav do prve, marsikje do druge svetovne vojne, dà, ohranjene so še danes žive kot nekoč.¹⁴

2. Trikraljevske kolednice

V času po prvi svetovni vojni so začele v naši nemški sosesčini trikraljevske kolednice izpodrivati stare trikraljevske igre in koleda.¹⁵

¹³ Navaja dr. L. Kretzenbacher: Die Steiermark in der Volksschauspiellandschaft Innerösterreich. »Oesterreichische Zeitschrift für Volkskunde«, Wien 1948, Neue Serie 2, Gesamt-Serie 51, Heft 3—4, 194, op. 115.

¹⁴ Med drugim na nemškem Štajerskem (gl. Kretzenbacher n. n. m.). — Tu naj opozorim na nova pota, ki jih ubira sodobna etnografija pri raziskovanju folklorne dramatike. Med pomembnimi imeni iz nemške znanosti naj navedem predvsem Leopolda Schmidta in Antona Dörrerja. Z raziskavami v ožjem (štajerskem) regionalnem okviru se ukvarja, na primer, graški univ. doc. dr. Leopold Kretzenbacher, ki navaja bistveno važno sodobno literaturo v svoji razpravi: Barocke Spielprozessionen in Steiermark. (Zur Kulturgeschichte der theatralischen Festeiern in der Gegenreformation.) »Aus Archiv und Chronik« II, Graz 1949, 13 sl. Dolžan sem mu zahvalo za marsikakšen napotek! — Pri nas še marsikdo misli, da eksistirata samo ljudska lirika in epika, in se mu čudno zdi govoriti tudi o ljudski, se pravi, folklorni dramatiki.

¹⁵ Kretzenbacher: Die Steiermark in der Volksschauspiellandschaft Innerösterreich, 181. — Tu naj povem, da imenujem koleda krajše prizore v nasprotju z igro, ki predstavlja večjo celoto, in s kolednico, ki je samo pesni obhodnikov-kolednikov. — V svojem »Pregledu slovenskega ljudskega slovstva« (rokopis, Ljubljana 1950) sem poskusil ob domačem gradivu najti ustrezajočo razdelitev slovenske folklorne dramatike.

Napačno bi bilo, ko bi zdaj sklepali, da so kolednice, ki jih imamo tudi Slovenci mnogo,¹⁶ pač degenerirana oblika ali zgolj poslednja razvojna faza starih trikraljevskih iger.

Kaj je bistvo kolednice? Vsaka kolednica razpade v pozdrav in voščilo, v epsko ali lirsko-epsko pripoved ter v slovo in v prošnjo za dar, je torej pesem obhodnikov-voščilcev, ki za svoj srečenosni obredni obisk, ki ga utemeljijo in razložijo, pričakujejo plačila. Vsi drugačni elementi so v kolednici tujki. Če jih ima, so zašli vanjo od drugod, naknadno, po kontaminaciji ali iz določenih razvojnih razlogov.

Trikraljevske kolednice niso nastale iz trikraljevskih iger, marveč mnogo pozneje, so torej mlade tvorbe. Leopold Schmidt je dognal, da je koledovanje preoblečenih treh kraljev s pobiranjem darov nastalo šele v dobi reformacije oz. protireformacije. Pred sredo 16. ali pred 17. stol. o koledovanju te vrste ni poročil. Nastalo je na mestnih latinskih šolah, je torej dijaški običaj. Dijaki so namreč jeli voščiti svojim dobrotnikom, imovitejšim meščanom, za novo leto v tej obliki, za katero so si izposodili izrazna sredstva iz splošno znanih božičnih iger. Iz njih so prevzeli kvečjemu kak kratek tridelen dialog. Vse do razsvetljenstva so točno ločili med kolednico in igro.¹⁷

Takšno razlikovanje je nužno potrebno za naše nadaljnje raziskovanje.

III. Pregled naših božično-trikraljevskih iger

V naslednjem razboru upoštevam samo igre in koleda, ki obsegajo trikraljevsko snov. Zgolj trikraljevski sta doslej prezrta koleda iz Železnikova¹⁸ in zgoraj prvič objavljena bohinjaška koleda. Pastirsko-kraljevsko

¹⁶ Samo trikraljevskih kolednic je objavil Štrekelj (SNP III, str. 106—123) z inačicami vred 30.

¹⁷ Gl. o tem Kretzenbacher n. d. 181. — Mnogo pri Štreklju objavljenih kolednic je pravih kolednic, ki so mogle nastati pri nas na isti način kakor v nemških deželah. Imeli smo v Ljubljani jezuitski kolegij (od 1596), ki nam je dal tudi po dijakih igrano igro o paradizu (prvič 1657). Jezuitski gojenci so ponesli kolednice v svoje domače kraje! Mnogo koroških in štajerskih kolednic se je moglo razširiti iz ruške gimnazije (1680—1722). Pri belokrajinskih kolednicah je mnogo sosednjih hrvaških vplivov. Vse to pa je pri nas še neraziskano.

¹⁸ Objavil jo je J. Levičnik («Šolski prijatelj» Časopis za šolo in dom. Celovec, III. tečaj, 1854. Narodski običaji v Železnikih. 3. Sv. trije kralji. 26 sl.). — Na igro me je opozoril univ. asist. dr. Vilko Novak, za kar se mu zahvaljujem. Dr. Fr. Kotnik je v »Verskih ljudskih igrah« ne navaja! — Ker je težko dostopna, za naše raziskave pa bistveno važna, objavljam besedilo v celoti, kakor ga je zapisal J. Levičnik.

»Ko zdrava Mario odzvoni, začno (sc. trije kralji) hoditi po hišah. V hišo stopivši želijo: Dober večer, se ravno sredi izbe v podolgasti venci vstopijo in vsi glasno zapojejo:

Tu so prišli kralji trije,
Kralji trije,
(Gašper, Milhar, Boltižar) dvakrat
Vam darujejo Jezusa,
Oj Jezusa,
(Teга kralja nebeškega) dvakrat
Ki stvaril je nebo n' zemljo,
Nebo n' zemljo.
(Človek' je dal dušo n' telo) dvakrat

snov imata igra iz Mežice¹⁹ in igra iz Kostanj na Koroškem.²⁰ Tržiška božična igra je zgolj pastirska, zato je v nadaljnjem ne upoštevam.²¹

Razčlemba vseh štirih iger oziroma koled na njihove motivne sestavine nam bo omogočila na eni strani pregledno medsebojno primerjavo, na drugi strani pa nam bo osvetlila zvezo nekaterih trikraljevskih kolednic z igrami oziroma koledami.

Zdaj začnejo precej glasno med saboj naslednje pogovore:

Boltižar (proti Gašperju): Kraljeva svitlost, od kod ste Vi?

Gašper (proti Boltišaru): Mi smo, kjer solnce gor gre, Gašper imenovan; kraljeva svitlost, od kod ste pa Vi?

Boltižar: Mi smo, kjer solnce na poldan zvoni, Boltižar imenovan (in proti Milharju) kraljeva svitlost, od kod ste pa Vi?

Milhar: Mi smo tisti, kjer solnce dol gre, Milhar imenovan.

Gašper: Bog oče stvarnik hotel, da jest, ta nar starejši, ta nar modrejši, nar prvi Jezusu k ofru šel.

Herodež: Kaj Vam pravim, kralji trije, kam ste se vi naredli?

Milhar: Mi smo se naredli v to mesto Betlehem.

Herodež: Kaj Vi iščete?

Milhar: Mi iščemo novorojenega kralja, se nam je v jutrovi deželi ena zvezda prikazala, gor je zapisano, da se je en kralj rodil, en kralj čez kralje, nebo in zemlja je njega.

Herodež: Jest sim en kralj, zemlja in nebo je moje.

Angel (Herodežu): Je blo, pa ni več, daj ti to meni, kar tebi ne sliši, (pri teh besedah mu žezlo, kraljevo pravico, iz rok vzame).

Herodež (Kraljem): Kaj Vam pravim, kralji trije, pejte v to mesto Betlehem, novorojenega kralja iskat, in kadar ga najdete, pridite men' povedat, da tud jest grem njemu darovat.

Angel (Kraljom): Kaj Vam pravim, kralji trije, nikar Herodeža ne poslušajte, kar Herodež govori, ni res, jest sim poslan angel z nebes, kar vam povem, je vse res, veliki čudeži so se godili na firmament', ena zvezda le (sic!) lepo zasvetila, se pa spet skrila, k' se vam zopet ta zvezda prikaže, pejte za njo, kadar novorojenega kralja najdete, mu darujte, potem se po drugem potu obrnite nazaj v svojo domačo deželo.

Kdaj zapojejo še kako božično, novoletno al sv. treh kraljev pesem, in potem, ko se jim precej dober dar, navadno v denarjih da, odidejo naprej po hišah.«

¹⁹ Mežiško igro je na mojo prošnjo 1935 zapisal kaplan Jaka Sem, napeve je harmoniziral organist Ivan Lednik. Igro sem objavil v »Ljudskem odru« II, 1934/35 (na naslovnem listu napačno: 1935/36), 99 sl.: Primer stare ljudske igre. Božična igra, katero igrajo v Mežici okrog praznika sv. Treh kraljev.

²⁰ Integralni tekst kostanjske igre še ni objavljen. Gl. o njem Kotnik, Verske ljudske igre, 106 sl. — Pred 15 leti sem objavil sodobno odrsko priredbo po rokopisu, ki mi ga je dal na razpolago dr. Fr. Kotnik (Andrej Suster-Drabosnjak: Božična igra, »Ljudske igre« 13. Ljubljana 1935). Rokopis je bil nepopolnejši od tistega, ki Kotnik po njem podaja vsebino igre v »Verskih ljudskih igrah« (manjkal je nastop »merdrarja«, ki hoče sveto družino pomoriti, in pokolj nedolžnih otročičev).

²¹ O njej gl. sicer Kotnik, Verske ljudske igre, 106.

Motiv.	Zelezniška (= Ž)	Bohinjska (= B)	Možiška (= M)	Kostanjska (= K)
	koleda		igra	
	<p>Osebe:</p> <p>Gašper Milhar Boltžar</p> <p>Herodež</p> <p>angel</p> <p>zvezdonosec</p>	<p>Osebe:</p> <p>Gašper Miha Baltezar njegov paž</p> <p>Herod vojak pismar(ja)</p> <p>zvezdonosec fantič z jaslicami (pobiralec darov)</p>	<p>Osebe:</p> <p>Marija Jožef</p> <p>trije kralji</p> <p>Ripelj Stefelj Jodelj Herodež deželni glavlar pismarja gostilničar popotnik angel satan</p>	<p>Osebe:</p> <p>Marija Jožef Gašper Melhar Boltežar</p> <p>Ripelj Hanzelj Havžar Herodež pažej Domanikus birt vandrovec angel</p> <p>glasnik (Zapoved)</p>
			<p>Gl. 1! Gl. 5! Gl. 6!</p>	<p>(I. Prolog) II. Oznanjenje III. Razodetje IV. Popisovanje V. Betlehem VI. Pastirji VII. Jaslice</p>
1			<p>1. — Gostilničar odžene revnega popotnika.</p>	<p>VIII. Vandrovec in Trije kralji. — Boren vandrovec išče v zimskem času prenočišča. Birt ga odžene, ker zapiti revež nima s čim plačati.</p>
2			<p>Ko se oglasita Jožef in Marija, ju tudi odžene.</p>	
3				<p>Birt se postavlja s svojo premožnostjo.</p>
4			<p>2. — Deželni glavlar prinese sedež za Heroda.</p>	
5	<p>Koledniki zapojo trikraljevsko pesem.</p>			<p>Mimo se oglase Trije kralji. Na birtovo vprašanje se predstavijo in povedo, kam so namenjeni.</p>

Motiv	Železniška (= Z)	Bohinjska (= B)	Mežiška (= M)	Kostanjska (= K)
	koleda		igra	
6		Herodež pride k mizi in sede na pripravljeni stol. Z njim sta vojak in pismar(ja).	Herod nastopi in zahteva častno stražo.	IX. Herodež. — Herodež se v monologu predstavi. Obide ga zaspavec. Naroči pažeju, naj ga zbudi, če bi se kdo oglasil.
7	Trije kralji se drug drugemu predstavijo.	Trije kralji nastopijo in opravijo svoj molčeči obhod.		
8			Zamorec pogleda skozi vrata in povpraša po novorojenem kralju. Deželni glavar je posrednik med tremi kralji in Herodežem.	Že nekdo pokljuka na duri. Pažej kot posrednik med Herodežem in prišleci vprašuje in odgovarja. Pred vrati so trije kralji, ki žele govoriti s Herodežem.
9	Herodež vpraša tri kralje, kam so namenjeni.	Trije kralji stopijo pred Heroda in vprašajo po novorojenem kralju.	Trije kralji povedo, kaj jih je privedlo.	Trije kralji stopijo pred Herodeža in povedo, kam so namenjeni.
10	Samo Herodež je kralj.	Herod se razhudi.		Herodež se razburi, češ da je on sam ondotni kralj.
11	Angel vzame Herodežu znamenje njegove oblasti.			
12		Herodež bo povprašal duhovne in pismarje.		Herodež bo povprašal, kako je z novim kraljem.
13			Herodež želi pridržati tri kralje »do jutri«.	Herodež pozove tri kralje, naj kaka dva dni počakajo.
14			Trije kralji ne utegnejo čakati. To Herodeža ujezi, da jih grdo odžene.	
15			Herodež naroči deželnemu glavarju, naj pripelje pismo-uke iz vse judovske dežele.	Herodež pokliče preroka Domankusa.

Motiv	Zelezniška (= Ž)	Bohinjska (= B)	Mežiška (= M)	Kostanjska (= K)
	koleda		igra	
16		Herod in pismar (pismarja) groteskno iščeta po knjigah. Herod se ujezi. Nazadnje pove pismar Melahijevo prerokbo.	4. — Kot smešni figuri nastopita dva pismarja. Na Herodeževo povelje iščeta po bukvah ter bereta šaljive verze in izmišljene besede na Herodežev račun, tako da ju Herodež srdit nažene.	Ta mu prebere prerokovanje o Mesijevem rojstvu.
17			5. — Pastirji na paši se grejejo, pojo in nazadnje zasp.	
18			6. — Jaslice: vpričo Marije in Jožefa oznani angel pastirjem Mesijevo rojstvo. Pastirji brž vstanejo in pokleknejo pred jaslice.	
19				Herodež pri pričih sklene, da se bo tega princa znebil.
20				Pažej mora spet poklicati tri kralje.
21	Herod naroči trem kraljem, naj poiščejo dete.	Herod pošlje tri kralje, naj poiščejo Dete.		Herodež jim naroči, naj gredo v Betlehem ter se nazaj glede spet oglase.
22	Angel zapove trem kraljem, naj Herodeža ne poslušajo, naj gredo do Dete in se po drugi poti vrnejo v domačo deželo.			
23		Trije kralji gredo do pripravljenih (postavljenih) jaslíc.	Na vratih se prikažejo trije kralji.	X. Trije kralji. — Trije kralji gredo k jaslícam.
24			Pastirji se zboje za Dete.	
25			Trije kralji jih potolažijo.	

Motiv	Zelezniška (= Z)	Bohinjska (= B)	Mežiška (= M)	Kostanjska (= K)
	koleda		igra	
26			Pastirji jih spuste k jaslicam.	
27		Trije kralji počaste Dete v jaslicah.	Trije kralji počaste Dete v jaslicah.	Trije kralji počaste Dete v jaslicah.
28	Koledniki odidejo.	Trije kralji odidejo.	Trije kralji odidejo.	Trije kralji odidejo.
29			Pastirci si oddahnejo.	
30				XI. Beg v Egipt. — Napad »merdrarja«.
31		Herod se razsrdi, ker treh kraljev ni nazaj.	7. — Herod se jezi, ker se trije kralji nazaj grede niso oglasili.	XII. Pokolj. — Herodež meni, da so ga trije kralji ogo-ljujali.
32		Herod sklene pokolj otrok.	Deželni glavar naj umori »deset tisoč fantov«.	Zolnirji naj pomore vse pod dve leti stare otročiče.
33		Pri priči sam potegne meč ter začne dregati v navzoče otroke in dekleta, nato pa kriče plane iz hiše.		
34			Po kratkem obhodu po hiši se deželni glavar vrne in poroča, kako je svoj posel opravil.	
35			Herod ga pohvali, deželni glavar mu pomoli čelado. Saljivo se sporečeta, češ da se je Herodež pri plačilu uštel.	Zolnirji prejmejo plačilo.
36			Herod se široko zareži, češ da je zanaprej brez skrbi.	Herodež si oddahne.
37			Privali se satan in Herodeža odvede v »večni brezen«.	

IV. Pregled naših trikraljevskih kolednic

Od 30 trikraljevskih kolednic, kar jih je objavil Štrekelj (SNP III, Kolednice za sv. tri kralje, str. 30—123), jih ostane po natančnejšem pretresu ravno polovica, ki jim pripisujem kakšno zvezo z našo trikraljevsko dramatiko. Ostala polovica bi bile torej prave kolednice s svojimi značilnimi lastnostmi in jih zato v naslednjem ne upoštevam.

Kolednice sem tudi razvrstil v preglednico. V zadnjem stolpiču sem zabeležil oznako igre (Ž, B, M, K) in tekočo številko motiva iz gornje preglednice, kar omogoča primerjavo.

Oznaka	Motivna skupina	Inačice	Zveza z igro oz. koledo
A — Koleda »šelezniškega« tipa	Kje so sveti trije kralji doma (SNP III, str. 114 sl.)	4959. Motnik (Gašper Križnik), vsa	Ž 5, 7
		4960. Borovlje, Podkrmos (neznani zapisovalec, iz Scheinigrove NKPS, št. 90), v. 29—39	Ž 7, 9 (?), 11
	V zvezdi stoji dete lepo (SNP III, str. 106)	4945. Zabnice na Koroškem (Matija Majar), v. 42—48	Ž 5, 7
	Na križu je napisano dvanajst apostolov (SNP III, str. 109)	4949. »Štajerska« (Stanko Vraz), v. 33—38	Ž 7
B — Strah za dete	Sveti trije kralji bi radi Jezusa — ukrali? (SNP III, str. 117 sl.)	4962. Hmenice nad Otačezi (Karel Štrekelj), vsa	M 24—29
		4963. Cerkno (Fr. Sedej), vsa	M 24—29
	Kdor Jezusa ukrade, bo precej mrtev (SNP III, str. 118)	4965. Ihan (Anton Breznik), vsa	M 24—29
C — Sodelovanje v igri	»Glejte, glejte, kdo gre tam!« (SNP III, str. 118 sl.)	4966. »Kranjska« (neznani zapisovalec), vsa	B, M, K 27—28
		4967. Ihan (Anton Breznik), vsa	B, M, K 27
		4968. Podzemelj (Janko Barle), v. 1—122	B, M, K 27
		4969. Sodražica (Andrej Fajdiga), vsa	B, M, K 27

22 V. 13—16 ne spadajo k pesmi!

Oznaka	Motivna skupina	Inačice	Zveza z igro oz. koledo	
C — Sodelovanje v igri	e	»Oj, pogledjte, kaj je tam!« (SNP III, str. 122)	4973, Vojnik (Matija Majar), vsa	B, M, K 27
	f	Sveti trije kralji bi radi Jezusa — ukrali! (SNP III, str. 117 sl.)	4964, Kropa (Fr. [Radivoj] Poznik) ²³	B, M, K 27
	g	Ena zvezda gori gre (SNP III, str. 120 sl.)	4970, »Kranjska« (neznan zapisovalec), vsa	B, M, K 27
	h		4971, Grahovo (Anton Črv), vsa	B, M, K 27
	i		4972, Kropa (Fr. [Radivoj] Poznik), vsa	B, M, K 27
D — Spomin na igre	a	En kralj je rojen brez kralje vse (SNP III, str. 122)	4974, Loče na Koroškem (Matija Majar), vsa	B, M, K 9, 10, 27
	b	Kje so sveti trije kralji doma (SNP III, str. 115)	4960, Borovlje-Podkrnos (neznan zapisovalec, Scheiniggove NPKS, št. 90), v. 1—24	B, M, K 9, 21, 27

V. Začasni izsledki o naših trikraljevskih igrah in koledah

1. Opredeelitev

Obe naši trikraljevski koleda in obe igri so igrali po kmečkih hišah. J. Levičnik poroča o železniški koleda²⁴: »Ko zdrava Mario odzvoni, začnejo hoditi kralji po hišah. V izbo stopivši, želiho hišnim glasno: Dober večer, se ravno v sredi izbe v podolgasti venci vstopijo in vsi glasno zapojejo...« Tudi o bohinjški koleda vemo, da so jo igrali po hišah. O mežiški igri mi je pisal zapisovalec, tamkajšnji, pozneje padli kaplan Jaka Sem, v pismu 1935: »...Zapisana je prav kot jo igrajo. In sicer gredo od gostilne do gostilne in igrajo sredi sobe ali dvorane...«²⁵ Kostanjski način igranja je opisal dr. Fr. Kotnik takole:²⁶ »Igrali so na tleh gostilniške sobe, posebnega odra ni bilo. Igralci so nastopali na

²³ Obrazec se je Štreklju pač pomotoma ukradel v to motivno skupino, ker bi spadal kvečjemu v skupino »Gledjte, gledjte, kdo gre tam«.

²⁴ Gl. op. 18!

²⁵ »Ljudski oder« n. 1., 99.

²⁶ O uprizarjanju Drabosnjakove božične igre pred 20 leti. »Naš dom« XVIII, 1926, 211—212. — Gl. tudi istega pisca »Slovenske starosvetnosti«. Ljubljana 1943, 106.

prostoru, kjer ni bilo postavljenih miz in so prihajali in odhajali skozi vrata posebne gostilniške sobe. Okoli pa so stali gledalci.«

Tudi slovenske trikralsjevske igre so torej vse-skozi hišne igre. Vse štiri so koledniške — igrali so jih koledniki, ki so hodili od hiše do hiše in so za svoje igranje (in petje) pobirali darove. Toda železniška in bohinjaška primera sta le prizora, koledi, medtem ko mežiški, zlasti pa kostanjski primer lahko označim kot več ali manj izdelano igro.

2. Motivne, slogovne in oblikovne zveze

Kakor drugače biti ne more, je trikralsjevim koledam in igram skupna motivna osnova, ki jo podaja Matejev evangelij (2, 1—18):

a) Modri pridejo v Jeruzalem in povprašujejo po novorojenem kralju, ker so videli njegovo zvezdo na vzhodu.

b) Herod se prestraši in vprašuje pismouke, kje bi se mogel roditi Kristus. Izve, da v Betlehemu.

c) Herod na skrivaj pokliče modre k sebi, jih pošlje v Betlehem, naj pozvedo po detetu. Naroči jim, naj potem še njemu sporoče, kje je.

d) Modri so šli spet za zvezdo, našli dete, se mu poklonili in ga obdarovali (zlato, kadilo, mira).

e) V spanju so bili opomnjeni, naj se vrnejo po drugi poti.

f) Angel naroči Jožefu v spanju, naj z materjo in detetom beži v Egipt.

g) Ko Herod spozna, da so ga modri prevarili, se razsrdi in da pomoriti v Betlehemu in okolici vse dečke v starosti do dveh let.

Srednji vek je evangeljske motive v svojih trikralsjevskih obredjih stiliziral, jih prilagodil duhu in obliki liturgije, ki ji je predvsem tuj vsak realizem.

V stilizirani obliki stopa pred nas železniška koleda. Koledniki se ustopijo v podolgast krog in zapoje uvodno pesem. Z njo se domačim najprej predstavijo (Ž 5). Nato sledi obredni dialog, ki v njem drug drugega vprašujejo, od kod so (Ž 7).²⁷

Bohinjaška koleda nima več dosledno ohranjenega obrednega značaja. Prerasel ga je realizem Herodove osebnosti. Realizem je tudi odpravil vezano besedo. Do živega pa ni mogel nastopu treh kraljev. Strogo obreden je ostal njihov obhod, v skrbno odmerjeni, natančno določeni hoji se sredi hiše srečujejo in molče priklanjajo. Prizor (B 7) je čista pantomima in vsebinsko ustreza obrednemu dialogu (Ž 7).

Brez sledu realizma se v železniški koledi iz kroga kolednikov-igralcev oglasi Herod s svojim vprašanjem: »Kaj vam pravim, kralji trije,

²⁷ Značilno naštevavanje v treh, kje je kdo doma, pozna naše ljudsko pesništvo tudi v pesmi o sv. Barbari, vrženi v ječo, in sicer samo v ziljski inačici (SNP I, št. 641, v. 7—10):

Ti imaš sdej ženine tri:
Jeden kralj, čjer sonce gori gre;
Drugi, čjer sonce na povni je;
Tretji, čjer sonce k božjej gnadi gre.

Ali je motiv prevzet iz trikralsjevskih iger oz. koled? Ali pa ima tako formulirana trojnost kakšno drugo ozadje?

kam ste se vi naredli?» (Ž 9). Prav nič slovesno pa ni Gašperjevo vprašanje v bohinjški koledi (B 9). Ves prizor poteka tu tudi na zunaj docela realistično, Herodež se celo vidno razhudi (B 10), medtem ko v železniški koledi samo mirno ugotovi: »Jest sim en kralj, zemlja in nebo je moje!« (Ž 10). V nasprotju z vsakim realizmom sledi nato edinstveni angelov poseg (Ž 11): »Je blo, pa ni več...« Kljub njemu teče igrsko dogajanje dalje — Herod naroči trem kraljem, naj dete poiščejo (Ž 21).

Dejanje — če o njem sploh smemo govoriti — teče v železniški koledi zelo skopo, obredno strogo. Drugače v bohinjški koledi, kjer sklene Herod — v skladu z evangelijem —, da bo povprašal pismarje (B 12), in to tudi stori. Nastop pismarjev je v razširjenih božično-trikraljevskih igrah najboljša priložnost, da se v njem razbohoti ljudski mimus, antipod liturgije. Na svetu takšen je nastop pismarja v bohinjški koledi (B 16), kjer podpira grotesknost mimike tudi burkasti pismarjev kostum (gl. opis zgoraj). — V svojskem obrednem slogu železniške kolede pa se oglasi spet angel, ki trem kraljem zapove, naj se vrnejo po drugi poti domov (Ž 22). Nič poklonitve pri jaslicah, nič odziva pri Herodu — koledniki marveč odidejo, koleda je končana (Ž 28). Ali je porušena, da ostali konvencionalni motivi v njej manjkajo? Ali je bila že spočetka taka? O tem danes pač ni mogoče dati pojasnila.

V bohinjški koledi pride nato do pantomimične poti k jaslicam (B 23), do poklonitve pred njimi (B 27) in končno do odhoda (B 28). V vseh teh treh prizorih zavladava spet obredni slog, ki smo ga srečali spočetka pri prihodu treh kraljev. Z odhodom treh kraljev pa se slog na lepem spet prevesi — Herod ga vnovič okrene v realizem in koleda groteskno konča (B 31—33).

Železniška in bohinjška koleda nista v nikakršni medsebojni zvezi. Loči ju predvsem slog. V železniški koledi je dosledno obreden in posamezne motive stilizira. V bohinjški koledi se je ohranila obrednost v nastopih treh kraljev, v nastopih Herodeža pa se je razbohotil realizem do grotesknosti.

Loči ju tudi izbira motivov. V železniški koledi je izbira motivov zelo borna, bohinjška pa se dokaj zvesto drži evangeljskega poročila.

Razlikujeta se končno tudi po zunanji obliki. Na videz potekata obe v nevezani besedi. Toda pokazal bom, da je proza železniške kolede ritmična, da je mogoče rekonstruirati stare verze. Dialogi bohinjške kolede pa so navadna narečna proza, ki so jo zgladile reminiscence na izobraženi govor iz cerkve in knjige.

Večja je sorodnost med mežiško in kostanjško igro. Dejansko gre v obeh primerih za pravo igro, ki je izčrpala tako rekoč vso evangeljsko božično-trikraljevsko motiviko, jo pregnetla in ji dodala tipične ljudske primesi z dobršno mero realizma. Trikraljevsko snov se je v obeh po starih vzgledih združila z božičnim pastirskim obredjem, tako da je nastala v obeh primerih »božična«, pastirska igra, ki se je v njej poudarek pomaknil na božične dogodke. V tem obsegu in slogu sta obe igri že dokaj daleč od izhodnih liturgičnih obredij in sta dosegli vsaka na svoj način tisto končno

obliko, ki jo je dosegla nemška sanktgallenska v 14. stol. S tem nočem še izreči nobene sodbe o njuni starosti, vendar smem že zdaj pripomniti, da verjetno ne segata preko 19. stol.!

Zasnova začetnih prizorov se pri obeh igrah ne krije. Mežiški igri sploh manjkajo prizori oznanjenja Marijinega, razodetja sv. Jožefu in označila popisovanja, ki ju kostanjska igra ima.²⁸

Obema skupen je najprej motiv popotnika (M 1, K 1), ki je znan iz številnih nemških božičnih iger. Krčmar služi v mežiški igri za zvezo s popisovanjem in ne odžene samo popotnika, ampak tudi Jožefa in Marijo (M 2), medtem ko se v kostanjski igri pri krčmarju pojavijo trije kralji (K 5), se predstavijo in povedo, kam gredo.

Herodeževi prizori potekajo v obeh igrah vzporedno, kažejo celo izrazite podobnosti. V mežiški igri je sicer »deželni glavar« tisti, ki pripravi Herodežev prihod, ko prinese zanj sedež v hišo (M 4), medtem ko se v kostanjski Herodež z monologom sam predstavi (K 6). Zato pa v obeh igrah nastopa zanimivi posrednik med Herodežem in tremi kralji, v mežiški je to »deželni glavar«, v kostanjski je »pažej« (M 8, K 8). V obeh igrah stopijo trije kralji — po evangeljskem poročilu — predenj (M 9, K 9). V kostanjski igri se Herod razburi, kakor se razburi v bohinjski koledi (B 10), v mežiški pa se potuhne in prosi tri kralje, naj »do jutri« počakajo (M 13). Ujezi pa se takoj, ko mu ne ustrezajo, in jih grdo nažene (M 14). Temu sledi seveda bistveno svojski potek igre — treh kraljev zdaj ne bo več k Herodežu nazaj, saj jih je nagnal! V kostanjski igri pa so kralji voljni počakati (K 13), nakar Herodež pokliče svojega »preroka« »Domanika«, medtem ko si je mežiški dramatik privoščil dva »pismarja«. Kakor v bohinjski koledi je tudi v obeh igrah iskanje prerokb groteskno komičen prizor. Kostanjski »Domanikus« je »komična figura s širokokrajnim klobukom, velikimi očali in koretljem«²⁹ (K 16), oba pismarja iz mežiške igre pa sta tudi prava pavliha, ki ga tako lomita, da ju Herodež nazadnje srdit nažene (M 16). Pri tej priliki se spomnimo grotesknega pismarja v bohinjski koledi (B 16), kjer mu sekundira celo Herodež; ko nazadnje prebere samo po sebi docela resno besedilo prerokbe, jo potegne v komičnost vsaj z glasom, ker mora govoriti smešno skozi nos.

Pastirski prizori, ki tvorijo z oznanjenjem uvod v kostanjsko igro (K V — VII.), so vrinjeni v nadaljnji potek mežiške igre (M 17, 18), da jim lahko slede prizori s poklonitvijo treh kraljev. V kostanjski igri odslovi Herodež tri kralje v smislu evangeljskega poročila z naročilom, naj se spet vrnejo (K 19—21), nakar se tudi v njej pojavijo pri jaslicah (K 23).

Poklonitev treh kraljev poteče v kostanjski igri v konvencionalni obliki (K 27) in trije kralji nato odidejo (K 28). Vse bogateje je izoblikoval poklonitev treh kraljev mežiški dramatik. Tik pred prihodom treh kraljev je uvrstil prizor s pastirji na paši (M 17) in njihovo poklonitev pri jaslicah

²⁸ V preglednici je razdelitev v prizore z rimskimi številkami posneta po moji odrski priredbi (I—XI), ki sem jo samo dopolnil po Kotnikovih navedbi vsebine (XII).

²⁹ Kotnik, »Starosvetnosti«, 106.

(M 18). Pastirji so trije kakor v kostanjski igri, prvi je Ripelj v Mežici in v Kostanjah; prizor na paši in poznejša poklonitev potekata v obeh igrar podobno (K VI, VII — M 17, 18). Pastirji v mežiški igri še niso odšli, ko se pojavijo trije kralji (M 23).

Zdaj se pa pastirji za dete zbojé. Strah jih je, da bi mu trije kralji kaj zlega ne storili. Trije kralji jih potolažijo, pastirci se pomirijo in jih spuste k detetu. In glej si ga! Ljudski burkež je tu brž pritaknil še lopovsko domislivo. Pastirci so zdaj korajžni in hočejo — vstopnino. »Ker grošev ne darujete, se vas noter ne spusti, ker dete strašno je lepo.« Trije kralji so voljni plačati »cekine tri«, nakar zapoje pastirci svojo drugo pesem:

Le pojte, pojte noter vi,
molite, darujte, kar storli smo mi.

A že jih vnovič prevzameta strah in skrb:

Glej, glej, glej,
kaj zdaj bo, kaj zdaj bo,
če nam to dete vzamejo?

Nazadnje le vidijo, da je bil njihov strah tudi drugič prazen. Trije kralji odidejo, pastirci so potolaženi (M 24—29). — Vsega tega kostanjska igra nima, pač pa v njej sledi beg v Egipt z »merdrarjem« (K 30), ki ga spet mežiška igra ne pozna.³⁰

V končnem delu, pokolju nedolžnih otročičev, tečeta igri spet vzporedno. — V kostanjski igri naroči Herod krvavi posel svojim »žolnirjem« (K 31—32), v mežiški igri pa »deželnemu glavarju« (M 31—32). Medtem ko steče dejanje v kostanjski igri gladko do konca (»žolnirji« dobe plačilo, K 35), je mežiški dramatik bolj domiseln. Deželni glavar pomolí po opravljenem poslu Herodu svojo čelado. Herod se dela, ko da ga plačuje, pa mu ne da ničesar, potem se spet ušteje, kar vse izzove smešno pričkanje (M 35). Ljudski humor se niti tu ni pomišljal in se je polastil celo tega prizora, kakor se je po svoje sprostil v podobnem končnem prizoru bohinske kolede (B 33).

Kostanjski dramatik nam v sklepnem prizoru pokaže Herodeža zadovoljnega, ker se je otresel nevarnosti (K 36). S tem naj bi se bila — po navedbah dr. Fr. Kotnika — igra končala. Mežiški dramatik se s takšnim koncem ni hotel zadovoljiti. V njem je živel pristni čut ljudske pravičnosti, ki terja kazen za greh in ga srečujemo posebno v ljudskih pravljicah. Herodeža mora neposredno pred nami doleteti plačilo! Ko se pobaha, da je zanaprej brez skrbi (M 36), se nenadoma privali satan in ga na splošno zadoščenje gledalcev odvleče s seboj:

Ha, ha, ti grdi, sirovi kralj,
zdaj boš meni dušo dal,
ker v večni brezen pojdeva. Haha! (M 37)

³⁰ Na begu napade sveto družino »merdrar« (»merdrarščə rajməc«, morilec (Mörder), ki jo hoče umoriti, pa mora odnehati.

Mežiška in kostanjska igra se potemtakem krijeta v nekaterih prizorih, ki so od njih nekateri sploh skupni večini božično-trikraljevskih iger. To so predvsem prizori s pastirji na paši (K V — VII, M 17—18), nastop vandrovca in ošabnega krčmarja (1), groteskno branje prerokb (16, ki smo nanj naleteli tudi v bohinjski koledii). Nekaj posebnega je posrednik med Herodežem in tremi kralji (8).

Zato se pa obe igri ločita v mnogih značilnih prizorih. Mežiška igra je, kakor sem ves čas opozarjal, mnogo svobodnejša, bolj razgibana, bogatejša z domisljicami kakor kostanjska. Posrečeni so motivi 14 (Herodež nažene tri kralje), 24—29 (strah in pomirjenje pastirjev), 35 (pričkanje z deželnim glavarjem) in 37 (kazen za Herodeža).

Motivna analiza torej pove, da sta obe igri zelo različni. Skupni motivi pričajo kvečjemu o pripadnosti k istemu igrskemu območju, nič drugega.

Kostanjska igra je Drabosnjakov prevod, toda »se ne ujema v celoti z nobeno nemško koroško pastirsko igro«. ³¹ Drabosnjak ni bil samo prevajalec. Vse njegovo delo ³² priča o samostojni ustvarjalni sili. V svojih igrah uporablja svojevrsten slog. Njegovi dolgi verzi z neenakomernim številom zlogov in menjajočimi se stopicami so bolj ritmična proza kakor po pravilih poetike urejena vezana beseda. Izraz je nabrekel, včasih razvlečen.

Drugačna je stvar pri mežiški igri. Ta je kljub vsebinskemu bogastvu krajša od kostanjske, vzbuja vtis koncepta, »canevas-ja«, izraz ne gre v globino. Verzi se bistveno ločijo od kostanjskih. Krajši so in dostikrat bolj neokretni. Drabosnjakova nemška predloga se skriva v narečju, v mežiški igri pa je dostikrat zelo očitna, zlasti v pesemskih vložkih. Marsikaj priča tudi o »šolskih« popravkih iz zadnjega časa.

Tudi slogovna in oblikovna analiza torej potrjujeta, da gre pri kostanjski in mežiški igri za dvoje iger različnega izvora in nastanka.

Tako obe koledii kakor obe igri predstavljajo potemtakem vsaka svoj posebni tip.

3. Zveze s kolednicami

Primerjava motivov naših kolednic z našimi trikralsjevsкими igrami in koledami nam da presenetljive rezultate.

A. Koleda železniškega tipa. — Primerjajmo obrazce kolednic, ki sem jih uvrstil v skupino A, zlasti inaiče a in b, z železniško koledo. Kaj se nam pokaže? Vsi trije, železniško besedilo ter motniški in boroveljsko-podkrnoški obrazec si niso samo sorodni, temveč naravnost istovetni!

Gašperja Križnika zapis inaiče Aa iz Motnika se od začetka do konca povsem krije s prvim delom železniške koleda (Ž 5—7), le da ji

³¹ Kotnik: Verske ljudske igre, 108.

³² Gl. Kotnik: Naši bukovniki, ljudski pesniki in pevci. »Narodopisje Slovencev« II. Ljubljana 1946. Posebni odtisk. 92 sl. — Isti: Pri Zvrhnjem Drabosnjaku. »Koledar Mohorjeve družbe« 1950. Celje 1949, 163 sl.

manjka drugi del kolede (Ž 9—11, 21—22, 27). Uvodna trikraljevska pesem (Ž 5) je le rahlo spremenjena, vrinjeno je vprašanje trem kraljem in njih odgovor (v. 8—11):

»Sveti trije kralji,
Kam vi rajžate?«
Mi rajžamo, mi rajžamo
V mesto Betlehem.

Tega železniški obrazec nima. Nadaljnji dvogovor treh kraljev samih (»Kje ste vi doma?«) je vsebinsko isti kakor v železniški koledi (Ž 7). Z njim pa je motniške kolednice-kolede konec.

Še zanimivejša je primerjava z boroveljsko-podkrnoško inačico (*Ab*). Le-ta naj bi bila po Štrekljevi opombi pod črto »precej zmešana«. Zmešana je samo na prvi pogled in za tistega, ki mu naše trikraljevske kolede niso znane. Prvi del obrazca (v. 1—24) je navadna pesem o treh kraljih, ki jo pa vendarle uvrščam v skupino *D* kot obrazec *b*. Drugi del (v. 25—39) pa je besedilo trikraljevske kolede, ki je čisto neorganično pridejano prvemu delu. To besedilo je skoraj natančno takšno kakor železniško, manjka samo uvodna pesem (Ž 5). Primerjajmo dvogovor treh kraljev iz motniškega (*Aa*) in boroveljsko-podkrnoškega obrazca (*Ab*)!

Ab (v. 12—16):

Kraljeva svetlost, kje ste vi doma?
Mi smo tam doma, ker solnce gor gre.

Kraljeva svetlost, kje ste vi doma?
Tam, ker solnce opoldan stoji.

Kraljeva svetlost, kje ste vi doma?
Tam, ker solnce dol gre.

Ab (v. 25—30):

Gospod kralj, čej ste vi doma?
Jaz sem tam doma, čir solnce gor gre.

Gospod kralj, čej ste vi doma?
Jaz sem tam doma, čir solnce poldan
stoji.

Gospod kralj, čej ste vi doma?
Jaz sem tam doma, čir solnce k božjej
gnadi gre.

Sorodnost je očitna!

Nov je nadaljnji dialog (po Štreklju) med prvim kraljem in med drugim kraljem-zamorcem.

Ab (v. 31—36):

Gospod kralj, kam je vaš pot?

»Moj pot je za to zvezdo:
Čir bo ta zvezda ostala,
Tam se bo kralj rodil;
Te bo kralj črez vse kralje
in črez kralja Herodeža.«

Ali ni bil to verjetneje dvogovor med enim izmed treh kraljev in kraljem Herodežem?

Zadnji del obrazca se je zdel Štreklju bržčas še posebno brez logične zveze s prejšnjim in je mogoče vprav zato označil pesem kot »zmešana«.

Ab (v. 37—39):

Nikar, nikar, ti si en neusmiljen kralj;
 Tebi se vzame sceptar in krona preč,
 Ti ne boš kralj nikoli več!
 (Vzame mu sceptar ali sabljico.)

Ali nam ta pasus ni že znan? Srečali smo ga v besedilu železniške kolede (Ž 11), kjer ga govori angel, ki »pri teh besedah (sc. Herodežu) žezlo, kraljevo pravico, iz rok vzame.«

Boroveljsko-podkrnoški obrazec *Ab* predstavlja torej skoraj v celoti ohranjeno besedilo trikralsjevske kolede železniškega tipa in sicer vsebuje motive 2, 9 in 11.

Naštevanje domovine treh kraljev, ki človeku zdaj že v treh dvogovorih udari v oči, dobim v dveh nadaljnjih trikralsjevskih kolednicah. Prvo (*Ac*) je zapisal Matija Majar v Žabnicah, druga (*Ad*) je Vrazov zapis s Štajerskega. Naštevanje ni podano v dialogu, ampak je vpleteno v epsko pripoved.

Ac (v. 41—46):

Gašpar je pa tama doma biv,
 Čjer mi sunce gori vzhaja,
 Melhar je pa tama doma biv,
 Čjer mi sunce na povnam pačiva.
 Boltažar je pa tama doma biv,
 Čjer mi sunce k božjej gnadi gre.

Ad (v. 33—38):

Baltažar kralj je z dežele,
 Ke lübo sunce gori gre.
 Melhar kral je z te dežele,
 Ke lübo sunce na poldnè.
 Gašpar kral je z te dežele,
 Ke lübo sunce gori grè.

V obeh kolednicah, *Aa* (Motnik) in *Ab* (Borovlje-Podkrnos), moramo videti deloma porušeni besedili trikralsjevske kolede, ki sta ob opustitvi dramatičnega predstavljanja prešli med zgolj kolednice. Tip železniške kolede dobi s tem dve skoraj identični inačici. Vprašanje, kako pojasniti odlomka iz Majarjeve žabniške (*Ac*) in Vrazove »štajerske« (*Ad*), ki se krijeta z vsemi tremi obrazci koled v motivu naštevanja domovine treh kraljev, mora ostati za zdaj še odprto.³³

B. Strah za dete. — Nepoučen bralec se gotovo zavzame nad »kolednicami«, ki jih je objavil Štrekelj v motivnih skupinah »Sveti trije kralji bi radi Jezusa — ukrali« (SNP III, str. 117 sl.) in »Kdor Jezusa ukrade, bo precej mrtev« (SNP III, str. 118). Motiv, da bi sveti trije kralji hoteli Jezusa ukrasti in da bi ga bilo treba s silo braniti, je pač vsaj nenavaden in ga s samo nevarnostjo, ki detetu preti od Heroda, ne bi mogli zadovoljivo razložiti.

Uganko nam na mah pojasni mežiška igra s svojimi svojiskimi prizori M 24—29, kjer se pastirji tudi bojé za dete, neradi spuste tri kralje k njemu, a se potolažijo, ko vidijo, da tujci nimajo zlih namenov:³⁴

³³ Gl. op. 27!

³⁴ Gl. »Ljudski oder«, n. l., 102.

Trije kralji: Pastirci, se k ne bojte to,
ker mi tu semkaj prišli smo.
Mi počastiti hočemo
to dete cartano...

Pastirji (pojo): Glej, glej, glej,
kaj zdaj bo, kaj zdaj bo,
če nam to dete vzamejo?

Glej, glej, glej,
saj so ja prav ljudi,
saj majo to dete tud radi...

Kaj pa gornji obrazci pri Štreklju? V inačici iz Hmenic nad Otaleži
(Ba) v Štrekljevem lastnem zapisu berem (v. 1—9):

Přšel sa lďié naznáni
Soděj nuótre w naš kráj.
Ani bi řvišna radi krádol,
Jiézusa skrite zděj!

Mi pa sma se zmatili,
Sma mislni, da sa zláht lďié:
Tu sa swiéti trjé králi
Z dužále jutrawe!

Inačica iz Cerknega (Bb), ki jo je zapisal Fr. Sedej (tudi Janez
Kokošar z napevom!), se glasi (v. 7—10):

Če pa semkaj pridejo (sc. »kralji trije«),
Gvišno dete vzamejo.
Rajš bi tel glavco zgubit,
Ko to dete preč pusit!

Dramatično neverjetno razgiban, do tipično kmečkega pretepaštva odločen
pa je ihanski obrazec (Bc) v zapisu Ant. Breznika, kjer imamo
takele verze (1—13, 18—21):

Pastirčkø, nehájte
piskátø jønoj pět;
h štalca pørhájajte,
neki bo novga spet!
V naše krají so pøřlí
jen čudnø øldé,
zagvišno b radø (u)kradlø,
Jøzusa skrite zdej!

Le vsø ũkøp se zbørimo,
gorjače sábi ũzmimo.
Bodmo hädí køt strup.
Kdør bo Jøzusa ũkradu,
ta bo precej mærtøv ...

Mi smo pa mənīl',
 Da so kak' žleht āldē:
 Gvišnā so tərjē krāl'
 Iz dāl'nāh dōželā!

Teško si mislim, da bi bile takšne pesmi samo plod fantazije ljudskega pesnika brez vsakršnega oslona na katero si bodi realno dogajanje. Strah, da bi kdo Jezusa ukradel, nezaupanje do treh kraljev imata svoj pomen in svojo upravičenost le v igri, kjer se s tem vzbudi dramatična napetost prizora poklonitve, ki poteka sicer, kakor smo videli, skoraj vseskozi pantomimično. To je čutil dramatik mežiške igre ali njene predloge, ki je ta motiv vpletel v njen potek. Če ta motiv dobimo izoliran v »kolednici«, kakršne sem zbral v skupini B, potem si ga ne znam drugače razlagati, kakor da je odmev, če ne celo ostanek porušene trikraljevske igre!

Da je ihanski obrazec (Bc) del nekdanje igre, pa mi potrjujeta v. 14—17:

Glej, glej, glej, Marka,
 Štefak, sprelub' moj brat!
 (Kok') se ta iskra žarka
 Pa na tih možeh ta gvant!...

Neposredno ogovarjanje srečujemo le v igri in trije pastirji vprav nastopajo v malone vseh pastirskih igrah! V ihanskem obrazcu sta to poleg govorečega še Marka in Štefak. Spomnimo se, da je tudi v mežiški igri eden izmed pastirjev Štefelj. Pa to mogoče niti ni bistveno.

Inačici Ba in Bb, posebno pa obrazec Bc so skoraj povsem gotovo deli nekih starih trikraljevskih iger.

C. Sodelovanje v igri. — Kolednice, ki sem jih zbral v skupino C, mi vzbujajo pozornost s svojim značilnim začetkom in tipično dispozicijo, ki obsega ves prizor s tremi kralji v jaslicah: opozorilo na prihod treh kraljev, opis njihove zunanosti, opis njihove poklonitve in obdaritve deteta, opis Jožefovega in Marijinega vedenja, končno njih odhod in slovo od njih.

Ali je verjetno, da bi koledniki sami o sebi začeli peti tako, kakor beremo v teh »kolednicah«:

Ca (»kranjska«) v. 1—2:

Glejmo, glejmo, kdu grie tam,
 Zogvišnu pridejo k nam...

Cb (Ihan), v. 1—2:

Poglejte, glejte, kaj ja tam:
 Tri svet kral grejo h nam!

Cc (Podzemelj), v. 1—2:

Glejte, glejte, kaj je to,
 Kaj so to za eni možje...

Cd (Sodražica), v. 1—2:

Poglejte, kaj je tam!
 Sveti krali gredo tam.

Ce (Vojnik), v. 1—2:

Oj, pogledjte, kaj je tam!
Sveti kralji gredo k nam...

Tako more peti o kolednikih le nekdo izven njih. Ali domači, kjer jih pričakujejo? To ni navada. Pa pogledjmo posamezne obrazce natančneje: ne opisujejo samo zunanosti treh kraljev, ampak tudi njihovo vedenje in ravnanje pred detetom, in sicer neposredno, živo, kakor da prizor pred seboj gledajo. To z navadnim koledovanjem nima nobene zveze.

Le po zasnovi drugačne so »kolednice« iz Štrekljeve motivne skupine »Ena zvezda gori gre« (*Cg-i*). »Kranjska« (*Cg*) se začinja, na primer, takole (v. 1—8, podčrtal jaz):

Ena zvezda gori grie
Tam per Betlehem(o),
Kaj tu za eno znamne je,
Pejte, gledat griemo:
De bodemo vidli mi
To zvezdo naznano,
Tu je angel, griem naprej,
Vi pa vsi za mano!

Ali ne vidimo živo pred sabo pastirja, ki v igri agira (Pejte!... Tu je angel ... griem naprej, vi pa vsi za mano!)? To ni koledniški, to ni pripovedni, to je dramatski slog! Isto moramo reči o obeh inačicah:

Ch (Grahovo), v. 1—7 (podčrtal jaz):

Na zvezda gori gre
Prot' mestu Betlehem.
Kaj pa to za 'no znamnje je,
Oh gledat pejte gremo!
Ta zvezda neznana,
En angelj pred njo gre,
Oh pejte vsi za mano!

Ci (Kropa), v. 1—4 (podčrtal jaz):

Ena zvezda gori gre
Tam pri Betlehemu.
Kaj je to za 'n znamenje?
O pojde (sic!), gledat gremo!

Že brez poznavanja mežiške igre bi moral reči, da spadajo verzi s takšnimi neposrednimi vzkliki in pozivi v neko živo dramatsko dogajanje, v igro.

A tudi vsebina in slog celotne pesmi to potrjujeta. V vseh teh obrazcih in njih inačicah pevec opozarja poslušalce na nekaj, kar se pred njim in pred njimi dogaja. To dogajanje je nastop

treh kraljev v jaslicah. Izredno plastično ga opisuje »kranjska« (Cg). Trije kralji so dospeli.

Sej se k štalci bližajo,
Kaj se buo gudilu? (V. 15—16)

Vsak izmed njih bi bil rad čimprej pri detecu.

Ta prvi je, mejnim, Gašper ja,
Kir je ta nar starši,
On ta parvi k ofru grie,
Za nim pa tovarši.
On s tuo lepo krono tam
To deite vkušuje... (V. 17—22)

Milhiar ravnu gleda,
Želi k njemu priti... (V. 25—26)

Pevec opozarja na prisrčno podrobnost ob nastopu kralja-zamorca:

Boltežar ta tretje je,
Kir ima čerņu lice,
On lepo perklaina se
Pruti teimu dotetci,
De bi se nikdar ne bal
Taciga zamurca,
Miero nemo da za dar,
Lubi ga iz srca... (V. 33—40)

Živo opisuje njihovo nošo:

Nejsem videl moje dni
Tacih steif gospodov:
Čiez inu čiez so puortasti... (V. 41—43)

Inačicam Ca—e in Cg—i je podoben kroparski obrazec Cf (ki je zlasti v začetku delno porušen):

Glej, kako poklekujejo
In se ponižujejo,
Noge mu kušujejo,
Zaklade pa darujejo! (V. 9—12)

Vidimo torej, da pevec v obliki reportaže — če smem rabiti moderno tučko — opisuje, da kot komentator pojasnjuje pantomimo, ki se odvija pred gledalci. Pred preprostimi gledalci bi pantomima sama mogoče ne bila dovolj zanimiva. Ljudski dramatik je čutil, da ji je potrebna spremljava. V igri nastopajoči pastirji, predstavniki istega družbenega sloja, kot mu pripadajo gledalci, so bili za takšno nalogo kot nalašč.

Mislim, da je stvar jasna: te in podobne pesmi so peli pastirji v trikraljevskih igrah.

Na koncu se obračajo pastirji še naravnost do treh kraljev. V navadni kolednici je takšno apostrofiranje s strani kolednikov samih nesmiselno, medtem ko v igri lepo končuje pantomimični nastop treh kraljev.

V »kranjski« (Ca) se obračajo pastirji najprej do gledalcev (v. 41—45):

Buodi, grejšnik, prov vesel,
De je Jezus dar prejel:
Dajmo mu čistu srce,
Čistu srce,
Prosimo, de notri grie.

In ko omenijo odhod treh kraljev (v. 46—47):

Krali slovu jemlejo,
De spiet damu pojdejo,

se obrnejo k njim (v. 48—50):

Srečna rajžo, lohka puot,
Lohka puot,
Bog nam dej tot itu povsot!

Podobne konce, znane iz starih duhovnih iger, imajo tudi drugi obrazci (Cd, Cg—i).

Sama stilna in vsebinska analiza teh »kolednic« nam je povedala, da spadajo v dramatsko dogajanje, v igro. Nedvoumno pa nam to potrjuje še primer mežiške igre.

Ob nastopu treh kraljev (M 23) zapoje pastirji v mežiški igri gornjim »kolednicam« (C) kaj sorodno pesem:³⁵

Glej, glej, glej,
kdo jezdi tam, kdo jezdi tam,
ja, kaj za en neznan pride k nam?

Ta črni jezdec jezdi
daleč popred, daleč popred,
gotovo najbolje pot on zna.

Ona pa gresta
kar za njim, kar za njim,
zmeraj govorita z njim.

Ta jezdec ta črni
je jako mlad, je jako mlad,
ves je pozlačen, ves je zlat...

Mežiška pesem pastirjev je v primeri z drugimi obrazci iz skupine C kar borna, morda okrnjena, obrušena. Priča pa, da so bile »kolednice« te vrste resnično sestavni deli trikraljevskih iger. Igre so izginile,

³⁵ Gl. »Ljudski oder«, prav tam.

ohranili so se kot pevsko blago tisti pevski vložki, ki so se bili ljudstvu posebno priljubili in so podajali tudi neko zaokroženo vsebino. Takšne so bile brez dvoma pesmi, ki so prvotno spremljale nastop treh kraljev.

D. Spomin na trikraljevske igre. — O koroških »kolednicah« *Da* in *Db* (ena je iz Ločan, druga iz Borovelj-Podkrnosa) ne morem trditi, da sta ostanek kake igre. Mislim pa, da sta usedlina, odmev igrskega predstavljanja. Ustvaril ju je človek, ki mu je bila igra še živo pred očmi in jo je v pesmi obnovil, jo tako ohranil.

Obrazec iz Ločan (*Da*) je izgubil sklepno kitico, ki jo obrazec iz Borovelj-Podkrnosa (*Db*) še ima. Le-ta obrazec je prvi del pesmi, ki se je Štreklju zdela »zmešana«, pa je dejansko kontaminacija dveh različnih obrazcev. Omenjena sklepna kitica (v. 21—24), kakršno imajo skoraj vsi obrazci iz skupine *C*, se glasi:

Ti cartani Jezus, mi prosimo te,
Daj nam ti tvoje gnade, vsliši naše prošnje:
Kedar bo preteklo naše življenje,
Tedaj nam ti dodeli večno zveličanje!³⁶

»Neznani zapisovalec« ali Štrekelj (?) je položil te besede v usta trem kraljem. Mi pa smo videli, da se tudi pesem pastirjev v trikraljevskih igrah podobno končuje. Verjetno je, da je kitica privzeta iz takšne pesmi. Ostala vsebina obeh obrazcev podaja opis pohoda treh kraljev in njihove poklonitve, toda ne v slogu »reportaže«, kot sem ga mogel ugotoviti v obrazcih skupine *C*. Gre marveč za stvaren pripovedni opis, ki je vanj vpleten celo premi govor treh kraljev in Herodeža:

Da, v. 13—20:

Tamo oni (sc. trije kralji) barajo:
»Kje je dete rojeno,
Ktere ga mi iščemo?«
Betlehem še ne spozna ga
Za svojga kralja in Boga:
»Mi 'mamo že kralja
Našega Herodeža,
Njega spoznamo sada!«

Db, v. 9—12:

Herodež se vstraši in pravi tako:
»Le pojte, iščite detetice (sic?) mlado,
Le skerbno poprašujte, kje je tisti kraj,
Kedar ga bote našli, spet pridite nazaj!«

Da je ta premi govor neposredno podani dvogovor iz igre, ne bom trdil. Da pa sta pesmi reminiscenca na igro, torej vsaj v posredni zvezi s trikraljevskimi igrami, se mi zdi verjetno.

³⁶ Ali ti verzi ne spominjajo na Drabosnjaka?

Posnetek: — Raziskava naših trikraljevskih kolednic je bila uspešna.

Pokazala je v skupini *A*, da smemo znanima trikraljevskima koledama iz Bohinja in Železnikov zanaprej prištevati še koledi iz Motnika in Borovelj-Podkrnosa. Njih besedilo je le nekoliko okrnjeno besedilo železniške koleda, zaradi česar smo upravičeni govoriti o »železniškem« tipu trikraljevske koleda, ki ga doslej v naši folklorni dramatiki še nismo upoštevali.

Obrazci iz skupine *B* so se v primerjavi z mežiško igro razdeli kot identični z njenimi motivi 24—29, ki v dramatično napeti obliki podajajo strah pastircev za dete. Predstavljajo torej ostanke nekdanjih trikraljevskih iger. Ohranili so se kot »kolednice« (?) pri življenju v Hmenicah nad Otaleži, v Cerknem in v Ihanu.

Primerjava z mežiško in kostanjsko igro ter z bohinj-sko koledo je omogočila identifikacijo obrazcev v skupini *C*, ki ustrezajo igerskim motivom 27—28. Predstavljajo »reportažo« o pantomimičnem nastopu treh kraljev v igri. Obrazci in inačice so zelo številni: iz Grahovega, iz Kroke, Ihana, Sodražice, Podzemlja poleg dveh »kranjskih« (z Dolenskega ali Notranjskega) in ene štajerske iz Vojnika.

Končno je analiza dveh obrazcev iz skupine *D* pokazala, da sta verjetno vsaj v posredni zvezi z nekdanjimi trikraljevskimi igrami. Oba sta s Koroškega (iz Ločan in iz Borovelj-Podkrnosa).

Tako je vprav pretres naših trikraljevskih kolednic bistveno razširil poznavanje nekdanje naše trikraljevske dramatike.

4. Razširjenost naše trikraljevske dramatike

Železniki in Bohinj, Mežica in Kostanje zdaj niso več edini kraji, od koder so nam znane trikraljevske igre ali koleda. Z gotovostjo sem ugotovil koledo »železniškega tipa« tudi v Motniku, na Koroškem pa vsaj še v Borovljah in Podkrnosu. Akademik dr. I. Grafenauer mi je povedal, da se iz otroških let spominja trikraljevskih nastopov tudi v Zilji in da so bili razširjeni tudi drugod po Koroškem.

Sklepati iz koledniških obrazcev *B—D* o razširjenosti trikraljevskih iger ali koled po krajih njihovega zapisa, ni docela zanesljivo. Saj je dobro znano, da pesemski obrazci — naj bo že njih izvor kakršen koli — potujejo.³⁷ Vendar je spričo svoječasne razširjenosti trikraljevskih iger v starih avstrijskih deželah (prim. zgoraj navedeni »Codex austriacus«!) dopustno, če domnevamo, da so v krajih, od koder so nam ohranjeni obrazci *B—D* s svojimi inačicami, nekoč imeli trikraljevske igre.

Območje naših trikraljevskih iger in koled bi obsegalo potemtakem predvsem vso Koroško, potem Notranjsko (Hmenice nad Otaleži,

³⁷ Prim. Grafenauer: Narodno pesništvo. »Narodopisje Slovencev« II. Ljubljana 1946. Posebni odtisk. 19 sl.

Cerkno, Grahovo), del Gorenjske (Bohinj, Železniki, Kropa, Ihan), del Dolenjske (Sodražica in drugi kraji) z Belo krajino (Podzemelj) ter del Spodnje Štajerske (Vojnik).

5. Starost in izvor naše trikralsjevske dramatike

Ker se moram — kakor sem uvodoma poudaril — za zdaj omejiti le na domače vire, so mi možnosti ugotavljanja starosti in izvora naše trikralsjevske dramatike skrajno omejene. Vsak izsledek v tej smeri more imeti le relativno veljavo in je le začasen.

Da sta železniška in mogoče tudi bohinjska koleda starejši od mežiške in kostanjske igre, dokazuje predvsem preprostejši obseg. Kaže, da sta obe koledi ohranili prvotno skopo obredno obliko in da je nista širili. Pozabiti pa vendar ne smemo, da so koledniki včasih hote kakšno koledo okrajšali, da je bilo treba manj »igralcev« in je bil zato izkupiček večji.³⁸ Kaj se je dogajalo z našima dvema primeroma, ali sta posnetek nemških predlog in v katero dobo je treba postaviti čas njenega nastanka, vsega tega pač ne bo mogoče natančno ugotoviti, dokler ju ne bomo mogli primerjati z gradivom iz naše nemške sosesčine. Drži pač, da konec bohinjske koleda (Herod plane z mečem sam med navzoče domače!) ni znan v nobeni podobni koledi ali igri iz nemškega Štajerskega in Koroškega!³⁹

Relativno visoko starost pokaže pri železniški koledi oblikovna analiza. Izredno stara je že uvodna pesem (Z 5), ki je ohranila staro dvodelno vrstico s po dvema poudarjenima besedama (a različnim številom nepoudarjenih zlogov), kakor jo ima njena vzornica pri Fra Alasiu da Sommaripi v njegovem »Vocabolario italiano e schiavo« iz 1607 (SNP III, št. 4946) in pozneje v Schönlebnovi izdaji »Evangelijev in listov«:⁴⁰

Alasia 1607

(v. 17—22)

Potle so perfle craglie trije
Gafpar, Melicor, Boltifar,

Inu oni fo koffro pernefle
Veroc, miro, chifto slato.

Inu doruieio Jefufa
Tega craglia nebefkiga.

Schönleben 1672

V.

Tu so perfhli Krayli terje,
Gafhper, Melchior, Boltefher.

VI.

Inu fo k offru pernefli
Myro, Viereh, zhiiftu slatu.

VII.

No darujejo Jesufa
Tiga Kraila nebefhkiga.

³⁸ Na to me je opozoril univ. doc. dr. L. Kretzenbacher v pismu z dne 18. XII. 1950.

³⁹ Sporočilo univ. doc. dr. L. Kretzenbacherja v istem pismu in še v pismu z dne 25. I. 1951.

⁴⁰ »Evangelia inu Lvstvi...« v Nemfhkim Gradzu, V' tem Leyti M. DC. LXXII. Str. 390: Bofhizhna Peiffen.

Železniki (Z 5)	Motnik (v. 1—6)
Tu so prišli kralji trije,	Mi smo prišli trije kralji, Gašper, Miha, Baltazar. Prinesli smo en ofer lep, En ofer lep darujemo
Vam darujejo Jezusa, Tega kralja nebeškega.	Mi Jezusa darujemo, Tega kralja nebeškega (bis).
Ki stvaril je nebo n' zemljo, Človek' je dal dušo n' telo.	

Zadnji dve vrstici železniškega obrazca dobim pri Schönlebnu kot IV. kitico:

Kir je stvaril semlo, nebu,
Zhloveku dal dulho tellu.⁴¹

Uvodna pesem sega v zapisi vsaj v začetek 17. stol., po obliki pa je mnogo starejša.⁴² Toda starost uvodne pesmi še ni nujno v zvezi s starostjo ostalega igrskega besedila. K relativno mlademu igrskemu besedilu je prav lahko uporabiti zelo staro pesem kot uvodnico.

J. Levičnik je zapisal železniško koledno besedilo v prozi. Pri natančnejšem ogledu in ob primerjavi z motniškim obrazcem (*Aa*) ter boroveljsko-podkrnoško inačico (*Ab*) pa vidim, da gre za večinoma porušene verze. Naj jih za poskus navedem nekaj.

Iz začetka:

Kraljéva svitlóst! || od kód ste Ví?
Mi smo, kjer sólnce gór gre || Gášper imenován...

Iz sredine:

Mí smo se narédli || v to mésto Bétlehem...
Káj Vi iščete? || Mi iščemo nóvorojenega králja...

Iz konca:

Káj Vam právim, kralji trije, || nikár Herodeža ne poslušájte,
Kar Heródež govórí || ní rés...

Itd.

Po vsem povedanem si upam trditi o vseh treh inačicah »železniškega tipa«, da so relativno zelo stare. Ne morem pa še reči, ali so pristno naše.

Mnogo teže je z bohinjsko koledo. Oblikovne analize pri njej ne morem uporabiti. Besedilo je namreč čista proza, ki jo je raba v zadnjih

⁴¹ Štrekelj ju ima še v treh inačicah (SNP III, Eno je dete rojeno, št. 4850—52):

4850, »Kranjska« (v. 14—15):

Ker je stvaril zemljo, nebo,
Človeku dal dušo telo...

4851, »povsod znana« (v. 7—8):

Ki je stvaril zemljo, nebo,
Človeku dal dušo, telo...

4852, »dolenjska« (v. 10—11):

Je ustvaril zemljo in nebo,
Človeku je dal dušo in telo...

⁴² Opozarjam na Grafenauerjeve ugotovitve o ritmični obliki našega ljudskega pesništva (Narodno pesništvo, 27. sl.).

desetletjih, kakor sem že omenil, pod vnanjimi vplivi celo dokaj zlikala. Šimen Žvan mi je povedal, da so morebitnemu novincu besedilo napisali na list in se ga je tako naučil. Kaj se zgodi ob takšnem »zapisovanju« besedila, je znano. Če je že J. Levičnik v letu 1854 spregledal vezano obliko železniskega besedila, se je taka oblika tem laglje razkrojila Bohinjcem v poslednji dobi.

Pričevanje Šimna Žvana, da so se koleda spominjali iz svojih otroških let že očetje zadnjih kolednikov, ki so vsi že blizu 70-letniki, potrjuje, da so jo igrali že okoli leta 1800. Verjetno je starejša. Njen konec — kakor sem že omenil — nima paralele v štajersko-koroških besedilih te vrste. To sicer še ne dokazuje, da je bohinjška koleda izvorno slovenska, priča pa, da ima vsaj eno izvorno potezo.

O starosti mežiške igre ne vem povedati ničesar. Da takšna, kakršna je, ne sega preko 19. stol., je precej verjetno. Igra tudi ni izvorna, to očitujejo posebnosti v besedilu, ki spominjajo na nemško izražanje. Dokler pa ne spoznamo njene predloge, končne sodbe ni mogoče izreči.

S kostanjsko igro se je mnogo bavil dr. Fr. Kotnik.⁴³ Igra je prevedena iz nemščine, kar priča njen naslov v najstarejšem ohranjenem rokopisu: »Giertn-Shpil« (= Hirten-Spiel). V tem — Singerjevem — rokopisu je zabeležena letnica 1814. Igra je po nemški predlogi prevedel Andrej Šuster-Drabosnjak (1768—1825?),⁴⁴ vendar se besedilo ne ujema v celoti z nobeno nemško-koroško pastirsko igro. »Mogel bi navesti precej verzov iz nemških koroških božičnih iger,« pravi dr. Fr. Kotnik, »ki se z našim besedilom krijejo, v celoti pa se noben tekst ne ujema z našim.« Pastirski prizor (K VI) in prizor s »prerokom« »Domanikom« (K 16) pa sega po Kotniku nazaj v leto 1580.

Kostanjska igra je torej deloma samostojna Drabosnjakova stvaritev. Sprejemljiva je trditev dr. Fr. Kotnika, »da so pastirsko božično igro začeli igrati bržkone že v drugem desetletju 19. stol.«⁴⁵

Pri vprašanju izvora naših trikraljevskih iger in koled ne bi smeli mimo trditve dr. L. Kretzenbacherja,⁴⁶ da so bili pri naših nemških sosedih rudarji in kovinarji nosilci bogatega igrskega izročila. To velja zlasti za Tirolsko, ki je pomembna posredovalka igrskega blaga preko Koroškega na Štajersko in Kranjsko. Zamisliti bi se bilo treba ob dejstvu, da so nam ohranjena igrska besedila iz Železnikov, Bohinja, Borovelj, Mežice, da domnevamo besedilo v Kropi, da nam je ohranjeno iz Motnika, ki je skozenj vodila velika cesarska cesta, in da ga smemo predpostavljati za Cerkljo. Iz delavskih središč in od prometnih žil so se igre lahko širile po sesednjih predelih. V tej smeri pa raziskav pri nas še nismo začeli.

⁴³ Gl. Kotnik: Verske ljudske igre, 106 sl.

⁴⁴ Prav tam, 108.

⁴⁵ Prav tam, 107.

⁴⁶ Kretzenbacher: Die Steiermark in der Volksschauspiellandschaft Innerösterreich, 155.

VI. Sklep

Zgornja izvajanja so konkretno podprla svoječasno izraženo domnevo dr. Fr. Kotnika, da hranijo naše božične in trikraljevske pesmi v sebi rudimente nekdanjih iger. Omejil sem se to pot le na trikraljevsko dramatiko našega ljudstva.

Na novo odkriti bohinjski koledi sem mogel dodati — ob doslej prezrti železniški koledi — trikraljevski koledi iz Motnika in Borovčlj-Podkrnosa, pokazal pa sem tudi konkretne zveze naših trikraljevskih kolednic z našo trikraljevsko dramatiko ter s tem razširil in konkretiziral upravičeno domnevo o svoječasni eksistenci trikraljevskih (in božičnih) iger in koled na večini slovenskega ozemlja.

Ves kompleks še dolgo ni dognan in bo zahteval še mnogo dela.

V čem pa je poleg čisto etnografskega še siceršnji smisel takih raziskav? Ko bomo s potrebnimi znanstvenimi pripomočki lahko do kraja dognali našo folklorno dramatiko, se bo morda uresničilo, kar je zapisal dr. Fr. Kotnik že leta 1924:⁴⁷ »Ona velika praznina med brižinskimi spomeniki, ki so nastali tam gori blizu našega nekdanjega državnega centra blizu Gospe svete, in slovenskimi protestanti in navidezna praznina po reformaciji bo izginila.«

Résumé

JEUX ET SCÈNES DES ROIS DANS LE FOLKLORE SLOVÈNE

L'auteur donne tout d'abord une description détaillée d'une « Scène des Rois » qu'il a découverte, en 1950, dans la vallée alpine de Bohinj (pron. Bokhigne), en Haute-Carniole. C'est une Scène que représentaient, jusqu'à 1941, des « Chanteurs des Rois », hommes âgés, à Bohinjška Bistrica (pron. Bokhinska Bistrisca) et ses environs, dans presque chaque maison paysanne. La Scène est réduite au minimum de dialogue, en prose, la plupart de l'action se déroule en une pantomime simple dont la partie la plus impressionnante est, peut-être, la marche silencieuse des Trois Rois avec leurs révérences, à travers la chambre.

L'auteur donne ensuite un bref aperçu du développement des Jeux des Rois depuis les scènes de la liturgie de l'Épiphanie (depuis le 11e siècle) jusqu'aux jeux du type de celui de St. Gallen (Suisse). Il démontre comment, après la défense de la part de l'Église, ces jeux sont passés au folklore où ils ont subi certaines modifications. Il conclut cet aperçu par une caractérisation des « Chants des Rois » qui sont — d'après L. Schmidt — des produits d'une époque postérieure (16e et 17e siècles).

Après ces constatations préliminaires, l'auteur procède à l'analyse des Jeux des Rois en Slovénie. Il s'agit de quatre textes: deux Scènes, celle de Železniki (pron. Jélésniki) et celle de Bohinj, jusque

⁴⁷ Ocena 16. snopiča SNP, 89.

là inconnue (toutes les deux de Haute-Carniole), et deux Jeux, celui de Mežica (pron. Méjitsa, noté par J. Sem et publié par l'auteur dans la revue «Ljudski oder» en 1934—35) et celui de Kostanje (pron. Costanyé, dû au poète-paysan slovène André Drabosniak, 1768—1825?, publié par l'auteur en 1933 dans une adaptation pour la scène moderne), tous les deux de la Carinthie Slovène. L'auteur décompose les quatre textes d'après leurs différentes scènes et en démontre ainsi les parties communes.

L'auteur donne ensuite une analyse de quelques textes que K. Štrkelj avait inséré au chapitre «Chants des Rois» dans son célèbre recueil de poésies populaires slovènes («Slovenske narodne pesmi» I-IV, Ljubljana 1895—1923) et qui, d'après l'auteur, proviennent des anciens Jeux des Rois. Il les classe en quatre groupes dont le premier manifeste des traits connus du type de jeu de Železniki, tandis que les trois suivants sont étroitement liés aux anciens Jeux, l'un exprimant la crainte des pasteurs (les Rois pourraient emporter le Divin Enfant); l'autre accompagnant l'Adoration des Mages exécutée en pantomime; le dernier, enfin, comprenant vraisemblablement des descriptions d'anciens Jeux.

Après avoir ainsi présenté les éléments de ses recherches, l'auteur arrive aux conclusions suivantes:

1° Les quatre Jeux des Rois, jusqu'alors connus en Slovénie, sont, d'après leur forme, des «jeux de chambre» (Stubenspiele).

2° Les Scènes de Železniki et de Bohinj n'ont rien de commun. Celle de Železniki est strictement stylisée, dans celle de Bohinj le réalisme l'emporte. — Les Jeux de Mežica et celui de Kostanje appartiennent également à de différents types de jeux.

3° L'analyse des «Chants des Rois» du premier groupe révèle réellement deux nouvelles variantes du type de Železniki, l'une provenant de Motnik (Carniole), et l'autre des environs de Borovlje (pron. Borovlié, Carinthie Inférieure). Pour les textes du deuxième et du troisième groupe, l'auteur démontre la grande vraisemblance qu'ils ne soient que des restes d'anciens jeux décomposés.

4° Somme toute, presque l'entier territoire ethnique slovène connaissait autrefois des Jeux des Rois.

5° Il est impossible, pour le moment, de fixer l'âge et la provenance des textes des Jeux connus. Mais il est vraisemblable que les scènes du type de Železniki soient les plus anciennes. Les Jeux de Mežica et de Kostanje ne surpassent peut-être pas le 19e siècle. Ces deux surtout ne sont pas originaux, ils sont adaptés d'après des textes du voisinage allemand, mais qui jusque-là ne sont pas encore identifiés. Il est d'ailleurs extrêmement difficile de fixer la provenance des nos Jeux des Rois. Les mineurs et les ouvriers venant du Tyrol et qui travaillaient dans les mines de Mežica et dans les anciennes forges de Bohinj auraient bien pu transplanter quelques éléments de jeux dans les contrées slovènes.

Dans une carte du territoire ethnique slovène, l'auteur a marqué les endroits qui, d'après lui, connaissaient des Scènes ou des Jeux des Rois.